

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української літератури
імені акад. Михайла Возняка

Любовно-епістолярний дискурс у творчості Івана Франка

Магістерська робота
студентки II курсу групи ФЛУМ-21с
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
денної форми здобуття освіти
Мороз Андріани Ярославівни

Науковий керівник – доц. Бондар Л.П.

Львів – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження епістолярного жанру в українському літературознавстві.....	7
1.1. Теоретичні аспекти дослідження епістолярної спадщини письменників.....	7
1.2. Жанрова типологія епістолярних зразків (на матеріалі листувань Івана Франка).....	14
Розділ 2. Інтимний епістолярій Івана Франка.....	23
2.1. Історія першого кохання І. Франка в епістолярному дискурсі.....	23
2.2. Інтимне листування Івана Франка: гендерний аспект.....	28
Розділ 3. Любовний дискурс у художній творчості Івана Франка.....	43
3.1. «Сойчине крило» І. Франка як лист від імені жінки.....	43

3.2. Маніфест жіночої емансипації -	
“Маніпулянтка”.....	52
Висновки.....	
.....	61
Список використаної літератури.....	64

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. За останні десятиліття інтерес до досліджень епістолярного стилю української літератури помітно зростає. Загалом вивчення епістолярного діалогу в нас довгий час перебуває, сказати б, на емпірично-прикладному рівні: накопичуємо матеріал, намагаємося застосувати до його тлумачення певну термінологію. Відсутність праць – одна з причин недостатнього вивчення листувань. Цей жанр не представлений у підручниках, посібниках і наукових програмах з історії нової української літератури. Особливості епістолярного діалогу українських письменників висвітлювалися у працях таких дослідників, як А. Ільків¹, Г. Мазоха²,

1

Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ століть. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. – 372 с.

2

3

Ж.Ляхова³, І.Черкез, І.Григоренко, Л.Вашків⁴, Л.Світало, М.Коцюбинська⁵, О. Степанець. Напрацювання наукових підходів щодо цілісного бачення епістолярної творчості, аналізу всього різноманіття її проявів у літературному процесі, зокрема, виокремлення її окремою галуззю вивчення є актуальним і необхідним для вирішення низки культурних, літературних та історичних процесів.

Інтимний дискурс письменницького епістолярію завжди був одним із найцікавіших тем для досліджень. Адже епістолярний діалог із близькими особами спонукав до того, щоб бути відвертим, розповісти про все, що турбує, духовне це чи фізичне, і саме з листів ми часто дізнаємось істинне обличчя письменника. Діалог Івана Франка з жінками довгий час не досліджували: розуміли усі масштаби роботи, боялися висувати гіпотези. Та сьогодні дослідники: Д. Лукіянович⁶, І. Денисюк⁷, Л. Бондар⁸, Р. Горак⁹, Л. Зарицька¹⁰, А.

Мазоха Г. С. Відлуння епохи: письменницький епістолярій другої половини ХХ ст.: науково-документальне видання / Г.С. Мазоха. – К.: Міленіум, 2006. – 184 с.

3

Ляхова Ж. Т. Теоретичні питання дослідження епістолярію українського письменства / Ж. Т. Ляхова // Третій Міжнародний конгрес українців. – Харків, 1996. – Том: Літературознавство. – С. 85–91.

4

Вашків Л. П. Епістолярна літературна критика: становлення, функції в літературному процесі / Л. П. Вашків. – Тернопіль: Поліграфіст, 1998. – 134с.

5

Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість / М. Х. Коцюбинська. – Київ.: Дух і література, 2009. – 582 с.

6

Лукіянович Д. Листи Ольги Рошкевич до Івана Франка // Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів. – Зб. VI. – 1958. – С.5-48.

7

Денисюк І. Новаторство Франка-прозаїка / Іван Денисюк // Українське літературознавство. – 2008. – Вип. 70. – С. 138–152.

8

Бондар Л. Три любовні історії Івана Франка. Дрогобич: Коло, 2007. 88 с.

9

4

Ільків¹¹ – розглядають важливі теоретичні та практичні проблеми. До прикладу, ліричний портрет коханих жінок у збірках Івана Франка, поетика листів, образ Івана Франка та Ольги Рошкевич. Саме ці дослідження допоможуть нам сформувати цілісний огляд епістолярного діалогу двох закоханих. Саме тому найчастіше інформацію про особисте життя, товариські стосунки, навіть професійні захоплення ми дізнаємося з літературної спадщини письменника. Вплітаючи у розкриття внутрішньої колізії характерів автобіографічні мотиви, письменник відкриває всього себе, свої почуття, думки, захоплення. Тому нам, дослідникам, так важливо відшукати і з'єднати павутини життя і творчості авторів.

Про поняття чоловічого та жіночого стилів письма в галузі літературознавства говорять вже давно. Власне, сам Франко у своїй праці чи не вперше серед українських літературознавців наголошує на розрізненні «мужеських та женських» манер творення. У листах до своїх колег та друзів у письменницькій справі він не раз згадував про бажання написати про «жіноче питання». Згодом ця тема знаходить місце у публіцистичних, літературно-критичних працях та у художніх творах письменника¹². Отже, ще у XIX - XX століттях літературознавці

Горак Р. Тричі мені з'являлась любов : Повість-есе. – Київ : Рад. письменник. – 1983. – 151 с.

10

Зарицька Л. Поетика листів Івана Франка до Ольги Рошкевич у контексті інтимного листування українських письменників / Л. Зарицька // Українське літературознавство. – 2010. – № 72. – С.59-66.

11

Ільків А.В. Художня концепція жінки в інтимному епістолярію українських романтиків / А.В. Ільків // Прикарпатський вісник НТШ «Слово». – 2014. – No2 (26). – С. 125–134.

12

Франко І. Задачі і метод історії літератури //Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 41. – с.7-16

розуміли важливість досліджень жіноцтва та стилю їхнього письма. Літературні напрацювання сприяли тому, що згодом лінгвістика починає своє поле досліджень, присвячене визначенню основних типових рис чоловічого та жіночого мовлення й стилю. Ще досі триває пошук відповіді на питання про існування понять «жіноча мовна особистість» і «чоловіча мовна особистість». Наявність досліджень із цієї проблеми свідчить про її неоднозначність і суперечливість. Лінгвісти наголошують, що відмінності в мові й особливості сприйняття світу чоловіками та жінками зумовлені не тільки належністю до певної статі. Найгрунтовніші дослідження цієї теми належать О. Бондаренко, Н. Герцовська, Н. Карпенко, І. Книш¹³, Н. Нера та інші. Існують навіть цілі класифікації, які розповідають про специфіку жіночого мовлення у використанні лексем на позначення численних відтінків кольорів, вставних слів і словосполучень із значенням невпевненості, ввічливості і коректності, частому вживанні емоційно-оцінної лексики, униканні прямої відповіді на запитання.

Попри те, що вже є цілі напрацювання в цій галузі, здебільшого літературознавці шукають особливості різного написання на основі творів, написаних чоловіками чи жінками. Але немає ґрунтовних праць, які б базувалися на листуванні письменників. Тексти мемуарного жанру як продукти природної мови, на відміну від художніх текстів, дозволяють нам побачити і зрозуміти особливості чоловічого та жіночого письма не тільки з формального боку, а й змістовно-сміслового, що дозволяє нам краще переосмислити написане і зробити висновки. Лист – це поєднання життя, літератури і

митця, який не тільки фіксує факти чи події, а й відбирає та узагальнює художній матеріал. Епістолярні тексти перебувають на межі документа і мистецтва, тому, закономірно, вбирають в себе риси і документа, і художнього твору. Листування є надзвичайно важливою частиною творчої спадщини письменників, що відображає позиції автора, його світогляд, а також особливості його мовного стилю, а тому, на нашу думку, і надалі ставатимуть об'єктом наукових літературознавчих та лінгвістичних студій.

Об'єктом дослідження є листування Івана Франка з Ольгою Рошкевич, Ольгою Хоружинською, Уляною Кравченко та Клементиною Попович, новела «Сойчине крило» та оповідання «Маніпулянтка».

Предметом дослідження є теоретичні аспекти дослідження епістолярної спадщини письменників, манери чоловічого та жіночого стилів письма, автобіографізм творчості, образи жінок та любовний дискурс у новелі «Сойчине крило» та оповіданні «Маніпулянтка».

Мета та завдання дослідження. Дослідити листування Івана Франка: проблемно-тематичний, образний та жанрово-стильовий рівні текстів. Порівняти новелу «Сойчине крило» та оповідання «Маніпулянтка», проаналізувати інтимне листування «двох любовей», на основі якого зрозуміти гендерний аспект листувань. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

1. Проаналізувати основні теоретико-методологічні засади дослідження епістолярного жанру в українському літературознавстві.
2. Окреслити основні особливості інтимного епістолярію Івана Франка, розкрити специфіку їх застосування

3. Проаналізувати основні особливості чоловічої та жіночої манер письма.
4. З'ясування генези й естетичної природи новели «Сойчине крило» та оповідання «Маніпулянтка».
5. Розгляд ролей «двох Ольг» у творчості та житті Івана Франка.
6. Здійснити комплексний аналіз листувань Уляни Кравченко, Клементини Попович, Ольги Рошкевич, Ольги Хоружинської та Івана Франка.

Матеріалом дослідження є листування Івана Франка з Ольгою Рошкевич, Ольгою Хоружинською, Уляною Кравченко та Клементиною Попович, новела «Сойчине крило» та оповідання «Маніпулянтка».

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕПІСТОЛЯРНОГО ЖАНРУ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

1.1. Теоретичні аспекти дослідження епістолярної спадщини письменників

Одним із найцікавіших джерел історії української літератури є епістолярна спадщина письменників, критиків, публіцистів. Навіть сьогодні епістолярій у різноманітних виявах широко представлений і в просторі сучасної комунікації: класичний приватний лист, електронні листи, бізнес-кореспонденція. Цей факт підтверджує значущість епістолярного жанру для соціуму загалом і для представників різних типів мовної культури зокрема. Проте однією з об'єктивних причин недостатнього вивчення письменницьких листів є відсутність праць, присвячених теоретичним питанням епістології. Сьогодні опрацьовано і видано листи найяскравіших літературних постатей України XIX-XX століть: Б. Антоненка-Давидовича, Б. Грінченка, В. Свідзінського, В. Симоненка, В. Стефаника, В. Стуса, Г. Сковороди, І. Багряного, Лесі Українки, М. Коцюбинського, М. Хвильового, П. Куліша, Т. Шевченка. Опубліковані листування часто з науковим коментарем сприяли поглибленій характеристиці цих літературних та мистецьких особистостей.

Лист у своєму розвитку пройшов великий шлях до становлення як окремих літературних жанрів. Його витoki сягають часів античності (листи Епікура, Цицерона, Плінія Молодшого, Катона, Сенеки тощо). Вперше теоретичні засади жанру листа були наведені в трактаті «Про стиль» анонімного автора. Дослідник називає дві основні ознаки епістолярного стилю – вишуканість і стислість. На його думку, «лист має бути докладним, але не перетворюватися на цілий твір»¹⁴. Отже, вивчення епістолярної спадщини як жанру розпочинається майже

водночас із його народженням. В українському літературознавстві ще в XVIII столітті Феофан Прокопович уклав основні правила написання листа, його функції та особливості.

Сам Франко був переконаний, що «...листи навіть невеличких писателів можуть мати значення для історії літератури і суспільності, а щодо українських писателів, як знаєте, тисячі обставин причиняються, щоб життя і розвій їх прислонити тайною. Відси ідуть усякі теорії, котрих, звичайно, не треба б, якби ми знали дійсно, над чим образувався, з ким зносився і як розвивався даний писатель. От тим-то я думаю, що кожне зернятко фактичної інформації в таких справах посуває вивчення нашої літератури наперед»¹⁵. Приватне листування – цінне автентичне першоджерело для осмислення творчої індивідуальності митця з його світоглядом, індивідуальним стилем. Листи містять настільки приватну інформацію, якої не можемо віднайти в інших джерелознавчих документах чи фактах. Найважливішою особливістю особистих листів є те, що хоч вони і є побутовим жанром та водночас взаємодіють з сучасним культурним, соціальним та літературним середовищем. Автори своїх листів ніби створюють нам загальну картину всього того, що відбувалося, а особливо цікавим є те, що вони, передаючи свої почуття адресатові, дозволяють нам доторкнутись до них.

Досліджуючи лист як художньо-документальний жанр, ми зустрілись з існуванням двох термінів, пов'язаних з вивченням епістолярію, - «епістолографія» та «епістологія». Наведемо та

15

Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с. 462

проаналізуємо декілька понять: Епістолярна література – 1) Листування історичних осіб, письменників, видатних діячів, що має історико-культурне значення (наприклад, листування М. Драгоманова та І. Франка, М. Горького та М. Коцюбинського). 2) Художні твори різних жанрів, у яких форма листа чи послання використовується як творчий прийом. 3) Епістолярна література або епістолографія, тобто «література листів», в основі якої – лист як жанр»¹⁶. Саме таке визначення епістолографії подає Українська Літературна енциклопедія, хоча тепер дослідники говорять про те, що це насправді вже наука про листування, його особливості. «Епістолографія – повновартісна галузь сучасного літературознавства та історіографії, що досліджує найважливіші особливості змісту й форми листів різних епох»¹⁷. Л. Зарицька в монографії «Жанрово-стильові особливості епістолярію Івана Франка» подала влучні пояснення цих термінів: «Епістолографія (від грецького – лист, послання і пишу) – це галузь літературознавства та історіографії, що вивчає зміст та форму, поетику листів на різних етапах розвитку листування. Щодо терміну «епістологія» (від грецького – лист, послання та слово, вчення), то його слід трактувати як науку про те, як писати листи»¹⁸.

16

Українська Літературна Енциклопедія [Електронний ресурс] : електронна версія видання : т. 1-3.- т. 2 / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Київ. –1988; 1995;1990.– URL: <http://litopys.org.ua/ulencycl/ule.htm>

17

Українська Літературна Енциклопедія [Електронний ресурс] : електронна версія видання : т. 1-3.- т. 2 / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Київ. –1988; 1995;1990.– URL: <http://litopys.org.ua/ulencycl/ule.htm>

18

Зарицька Л. Жанрово-стильові особливості епістолярію Івана Франка (на матеріалі інтимного листування) : дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.01 / Зарицька Людмила Володимирівна. – Львів: 2011. – ст.5

11

Найкращим дослідником української епістолографії до нашого часу вважають Івана Франка, який через систематизацію епістолярної спадщини Т. Шевченка «започаткував в українському літературознавстві наукове ставлення до епістолярної прози митців»¹⁹. Найбільшими Франковими досягненнями у цій галузі називають науковий коментар до видання Шевченкового листування: видання «Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХХІХ роковини його смерті», у якому здійснив низку важливих текстологічних правок; у 1906 році окремим виданням І. Франко видав листи М. Драгоманова, у якому утвердив три засадничих принципи публікації епістолярної спадщини. Та не тільки дослідження листувань свідчать про його велику зацікавленість ними, а й те, що сам письменник в одному із листів до Олени Пчілки І. Франко зазначив: *«Знаєте, пані, що ніколи ще в моєму житті, я не писав так багато і таких довгих листів, як тепер. Се, мабуть, од того, що горілки не п'ю, а, не можучи забутись од наркотика, приймаю такі великі дози іншого “средства на забуття” – кореспонденцій. Не раз просто до того доходить, що сидиши-сидиши – і починаєш писати листи до осіб фантастичних і о ділах зовсім фантастичних, щоб тільки втекти від власних мислей і від власних нервів»*²⁰. Кількість осіб, з якими листувався Франко вражає нас своєю кількістю: українські діячі та письменники (А.Ю. Кримський, Б. Грінченко, В. Гнатюк, В. Доманицький, В. Щурат, Леся Українка, М. Драгоманов, М. Комаров, М. Коцюбинський, М. Лисенко,

19

Янкова Н. І. Листування Максима Рильського: тематичні орієнтири та стильові домінанти / Н. І. Янкова // Літературознавчі студії. – 2011. – № 23. – С. 321 – 328.

20

Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. –1986. – Т. 49. – ст.524

М. Павлик, М. Старицький, Н. Кобринська, О. Коваленко, О. Кониський та багато інших), редактори різних газет і журналів, російські вчені, письменники, культурні діячі (І. Бодуен-де-Куртене, С. Венгеров, О. Веселовський, В. Перетц, О. Пипін, В. Спасович, М. Стасюлевич, імператорська Академія наук), іноземні літератори, вчені, громадські діячі (Г. Антал, А. Вісліцький, Б. Вислоух, Я. Врхліцький, Е. Енгель, Ю. Жаткович, Є. Здзярський, Я. Карлович, І. Коперницький, Е. Ожешко, І. Полівка, Ф. Ржегорж, З. Тоболка, А. Черни, І. Шишманов, В. Ягич), родинне оточення (дружина О. Хоружинська, перша наречена О. Рошкевич та її родичі) – і це ще не весь список²¹. У цих епістолах можна знайти чимало інформації про різнопланові літературні та наукові погляди письменника, про його плани на письменницьку та політичну діяльність, інтимне життя тощо.

Значним науковим надбанням у дослідженні епістолярної спадщини є праця В.І. Кузьменка, у якій автор відображає теоретичні аспекти дослідження, проводить порівняльний аналіз європейських та українських епістолярних традицій, розкриває жанровий спектр українського епістолярію. На думку науковця, «Лист письменника – це твір літературного та історіографічного жанру, позначений яскраво вираженою психологічною інтроспекцією та особистісним ставленням автора до дійсності й конкретного адресата з урахуванням специфіки кореспонденції певної історичної доби»²².

21

Енциклопедія життя і творчості Івана Франка [Електронний ресурс] / Микола Жарких. – URL: <http://www.i-franko.name/>

22

Колосальний внесок в створенні нової теорії жанру займають твердження польської дослідниці, Стефанії Скварчинської, вперше сформульовані в її книзі «Теорія листа», виданій у Львові в 1937 році. У межах свого підходу до листа С. Скварчинська виокремила чотири теорії листа: теорію листа-мови (промови), теорію листа-напівдіалогу, теорію листа-розмови, теорію листа-визнання²³.

Аналізуючи лист як яскравий приклад жанрового парадоксу, вчена виявила його одночасну приналежність до літератури і текстів практичного застосування, діалогічність і монологічність реалізації, задуману ефемерність і безумовну документальність, індивідуалізм і конвенціональність, переказ змісту у розмовному стилі²⁴. Її цитатою про лист як жанр послуговується вже не одне покоління дослідників, бо вона відкриває справжню природу цього діалогу двох осіб: «Лист [...] це світ справжнього парадоксу. Парадоксальність листа полягає в тому, що, не будучи початково літературним жанром, у своїх конкретних реалізаціях лист буває зарахованим до шедеврів світової літератури, коливається між діалогом і монологом, обслуговуючи практичні потреби, в цьому сенсі будучи первинним жанром, послуговується письмовою, а отже, певною мірою вторинною формою мови»²⁵.

Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років ХХ століття : дис. д-ра філол. наук : 10.01.01 / Володимир Іванович Кузьменко. – Київ. – 1999. – ст.82

23

Skwarczynska S. Teoria listu / S. Skwarczynska. – Lwow, 1937. – p.354

24

Там само.- ст. 322-323

25

Там само. – ст. 178

Безперечно, лист – це поєднання життя, літератури і митця, який не тільки фіксує факти чи події, а й відбирає та узагальнює художній матеріал. Епістолярні тексти перебувають на межі документа і мистецтва, тому, закономірно, вбирають в себе риси і документа, і художнього твору. Важко не погодитися з думкою Т. Заболотної, яка вважає, що листи – частина життя людини, а листи, писані в літературних, мистецьких, наукових справах, – це частина історії літератури, мистецтва, науки²⁶. Листи письменника – органічна частина його творчості, достовірний документ вивчення його шляху. Як правило, завжди відтворюють внутрішній зв'язок їх автора з добою, у яку він жив і творив. І не буде помилкою сказати, що Франко – ніби пильний кореспондент, у якого є своя епістолярна манера, свій стиль з кожним з адресатів. Митець прагне охопити якнайширше коло проблем: різні події, емоційний стан, літературні проблеми. Я. Гординський писав, що Франко «не легковажив собі нічого, ніякий письменник, ніяка друкована чи рукописна праця, ніякий документ, ніякий лист не був для нього задрібнілий, не вартий. Щоб ними займатись. Усе притягувало його увагу, усюди він вмів знайти якийсь життєвий живчик, до всього вмів розбудити інтерес»²⁷. Саме тому листування являється своєрідною мапою життя того, хто творить і того, кому творять, тобто адресата і адресанта. М. Коцюбинська підкреслювала, що в «духовній скарбниці людства епістолярній спадщині митців належить особливе місце. Вона різниться за обсягом,

26

Заболотна Т. В. Епістолярна спадщина В. Винниченка: адресування і стиль : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ. – 2005. – ст. 18

27

Україна. – 1927. – №5. – С. с. 104.

інформативною цінністю, психологічною наповненістю, емоційною напругою, творчим потенціалом – залежно від часу і національної традиції, обставин життя і психічного типу людини, від характеру адресата»²⁸.

Отже, можна дійти висновку, що письменники різного часу приклали багато зусиль до того, аби лист як жанр еволюціонував від приватної кореспонденції до художнього твору. Листування є надзвичайно важливою частиною творчої спадщини письменників, що відображає позиції автора, його світогляд, національну свідомість, феномен його душі, а також особливості його мовного стилю, а тому, на нашу думку, і надалі ставатимуть об'єктом наукових літературознавчих та лінгвістичних студій. І тільки зараз ми дізнаємось значення тих листів, які писались так давно. Лист – наче дослідник, який допомагає осягнути духовний світ письменника, пізнати джерело конфліктів. Франкові листи точніше виявляють, ніж друквані твори, з якого джерела походить натхнення до письма. Український критик В. Брюгген у статті «Епістолярний етюд» говорить про неоціненне значення листів, які не повинні зникати безслідно: «... Без листів література неповна..., серйозного письменника уявити без листів неможливо. Адже лист – то розкутість душі й фантазії, негайний відгук на емоційний стрес, вияв творчої сили, вільне безцензурне слово, безкорислива відданість літературі... І завжди – чітко орієнтоване слово, адже листи пишуться не про щось, а – комусь...»²⁹.

28

Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість / М. Коцюбинська. – Київ : Дух і Літера : Харківська правозахисна група, 2001. – с.163.

29

Брюгген В. Епістолярний етюд // Літературна Україна. – 1995, 17 серпня.

16

1.2. Жанрова типологія епістолярних зразків (на матеріалі листувань Івана Франка)

Листування письменників, культурних діячів за своїм характером завжди були різноманітними. Одні з них послідовно відтворюють певний період життя і творчості авторів. Інші мають особистий характер, висвітлюють їхній побут, переживання, почуття. Ще інші ділові, у яких йдеться про літературні задуми, професійні прагнення, особливості праці, успіхи та невдачі. Але всі вони мають неабияку цінність для розкриття і відтворення повної картини життя і творчості адресата та адресанта. Аналізуючи епістолярний доробок Івана Франка, ми виділити найбільш важливі і вагомі теми та проблеми, які його хвилювали. Стосовно цього дуже влучним є вислів Л. Вашків: «Змістових обмежень у ХІХ столітті український лист практично не мав»³⁰. Тому, аналізуючи епістолярій письменника, за характером порушуваних проблем можна чітко виділити такі групи листів, як-от: родинно-побутові, інтимно-товариські, ділові, листи з критикою або самокритикою. Спробуймо розглянути кожен з них.

Родинно-побутові листування.

Таким типом листувань в епістолярній спадщині Івана Франка є листи з Уляною Кравченко, дружиною Ольгою Хоружинською та Ольгою Рошкевич (часто вони переплітаються з інтимно-товариськими). Особливістю приватного побутового лист є відображення спілкування між конкретними дописувачами; у ньому описана реальна ситуація, подія або факт; тут наявне реальне існуюче місце і час написання тощо. Зазвичай кожен лист несе важливу для адресата та адресанта інформацію. І що важливо: відбувається

30

Вашків Л. П. Епістолярна літературна критика: становлення, функції в літературному процесі / Л. П. Вашків. – Тернопіль: Поліграфіст, 1998. – с.110

емоційний вплив за допомогою повідомлення. Родинні листи демонструють широку тематику розмов. Складається враження, що в таких листах є щось, що приходить наскрізь і водночас відбувається фрагментарно. І часом нам важко зрозуміти зміст, бо завжди охоплено широкий контекст, про який ми, читачі, не в змозі знати. Саме так постають перед нами Франкові слова до Уляни Кравченко: *«Пишіть далі оригінальні речі, а в тих оригінальних якнайменше філософствуйте, а якнайбільше оповідайте та описуйте. Все те, де Ви, забувши часом, перестаєте філософствувати, а оповідаєте чи то те, що у Вас в душі діється (не те, що в голові думається), або те, що довкола Вас – виходить дуже гарне, коли натомість у філософії поза банальні фрази Ви не можете вийти. Я дуже радо повітаю від Вас новий ряд фрагментів у тім напрямі...»*³¹.

Аналіз родинно-побутового листування письменників дає підстави констатувати, що воно містить як традиційні елементи (звіт про фінансові справи та стан здоров'я, докладний опис побуту «поза домом» та, як правило, заклопотаність з приводу довгої мовчанки адресатів), так і нові (образні вислови нових вражень, роздуми, що супроводжуються певними висновками; рефлексії з приводу побаченого, почутого, пережитого адресантами)³². Ще іншими перед нами постають побутові листування з дружиною Ольгою, де переплітаються буденні розмови переплітаються з інтимними: *«Не менше цікаво було б мені знати, що вийшло з Вашої переписки з*

31

Іван Франко Зібр. тв.: У 50 т. – К., 1986.– Т.48. Листи (1874-1885). Ст.13

32

Вашків Л. П. Епістолярна літературна критика: становлення, функції в літературному процесі / Л. П. Вашків. – Тернопіль: Поліграфіст, 1998. – с.111

дідусем після поїздки, а мовчання Ваше якраз о тім ділі утверджує мене в тім, що мусило щось нехороше вийти. Ех, Олічка, хоч, може, и не стою я Вас і Вашої любові, але я не заслужив на ге, щоб Ви так мене мучили. Я розстарав уже документ (швидко буде в моїх руках), потрібний для свадьби, та не шлю його, бо не знаю, чи не застану свічки погашені. І о собі нічого більш не пишу – руки опадають, а Вам, може, й неінтересно буде й слухати. Так прощайте ж. Жду Вашого письма і вірю в те, що коли взагалі Ви змінили як-небудь свої замисли, Ви скажете мені щиро і одверто»³³. На нашу думку, конкретно в цих листах ми відчуваємо весь спектр почуттів: це і щирість, і відкритість один до одного, і чистота думок, і чесність. Учасники цих листувань писали один для одного і навіть подумати ніколи не могли про те, що їхні листи почнуть перечитувати, досліджувати. Ці листи – це гарна картина, у якій ніби намальовано сцени буденного життя в переплетенні з чимось вищим і духовним, навпаки небуденним. Приватні та інтимні факти переплітаються з професійними інтересами та досягненнями. Про це гарно пише дослідниця Вашків: «Сюди ж додаються роздуми про актуальні події суспільно-політичного життя, роль і місце адресанта у цих подіях, критична оцінка ситуацій та обставин. Структура родинно-побутового листа відповідає класичній схемі: тут є звертання-привітання, обов'язково присутня розповідь, дуже часто міститься прохання і, безперечно, закінчення- прощання. Родинно-побутовий лист об'єктивно виключає такий компонент, як «домагання прихильності». Потреба в цьому елементі листовної

структури природно відпадає в силу того, що адресант-адресат — люди близькі кровно і духовно, та, як правило, добре знані одне одному»³⁴.

Інтимно-товариські.

Найцікавішим пластом листувань завжди були і будуть дружні, інтимно-товариські послання. Такий тип листів завжди супроводжуються інтимно-зворушливими підписами. Дослідники, досліджуючи інтимно-товариські листи, пригадують те, що адресат та адресант створюють спільну любовну метамову, та якби сказала, що закохані не створювали безпосередньо власної метамови, але мову свого кохання. Для нього також характерною є невимушеність тону, розкутість вислову, товариський характер. Такі листи писались без думки, що колись їх буде опубліковано, а тому вважаються найбільш щирими і становлять найбільший інтерес для досліджень. М. Коцюбинська у своїй праці «Листи і люди» неодноразово повторювала: «Любовні листи «портретують» свого автора напрочуд повно й виразно. Тут якнайменше «маски» і якнайбільше «обличчя»³⁵. Саме тому інтимні листи є цікавими не лише з точки зору досліджень приватного життя авторів, а й для розуміння суспільних, політичних, духовних подробиць життя. Дослідниця А. Ільків зазначала, що «..інтимний лист – це вид листа як жанру художньо-документальної прози, що характеризується особливою душевною близькістю епістолярних комунікантів, відзначається герметичністю, камерністю, суб'єктивністю, емоційністю та жанрово-стильовою гетерогенністю і

34

Вашків Л. П. Епістолярна літературна критика: становлення, функції в літературному процесі / Л. П. Вашків. – Тернопіль: Поліграфіст, 1998. – с.111-112

35

20. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість / М. Х. Коцюбинська. – Київ.: Дух і література, 2009. – с.55

21

перебуває в силовому полі ідеологічного, філософсько-світоглядного й художньо-естетичного контексту своєї доби»³⁶. *«Ох, хвилі щастя такі рідкі в кождім житті, а особливо в моім! Я всіх їх можу на пальцях почислити. І се значить ся – чоловік жив, був молодий, любив, любив усім жаром молоді, першої любові!.. І се значить ся – найвище щастя, найвища поезія життя осягнені, більшого, кращого нічо[го] не надіятись!.. Я не раз мав би охоту проклясти все те життя і всю його поезію вкупі з його поганою прозою, коли би-м не знав, що тисячам-тисячам те життя дає тільки саму прозу і сто раз поганишу від моєї, коли би-м не знав, що ти мене хоч трошки ще любиш, – хіба не правда? – і що ти готова ділити зі мною не тільки поезію, але й прозу життя!»*³⁷. Листи – річ, яка досвідчила почуття цих закоханих, «матеріальний носій». Франко був ще тим ліриком: вмів поєднати і філософські теми про кохання і саму силу любові. Такі його листи сповнені емоційністю, відкритістю і ніжністю водночас, часом навіть з'являється жартівливий тон.

Прикладом такого типу листів є листи з Клементиною Попович. Клементина Попович – жінка, письменниця, з якою Франко часто листувався після розриву з Ольгою Рошкевич. З листів з Уляною Кравченко відчитуємо, що з Клементиною Франко був у частих листуваннях, і під його впливом дівчина приєдналася в рядів галицьких поеток. Свідченням цього факту є листи, у яких письменник мотивував до письменницької праці молодих дівчат з освітою, які мали до цього

36

Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX століть. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. – с.355

37

Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с.92-93

хист. Отримавши перші літературні спроби Клементини, Франко не сподівався прочитати чогось надзвичайного. Та прочитавши кілька рядків вірша, був приємно здивований, бо не сподівався нічого цікавого. І так ними захопився, що навіть трохи переробив для досконалішої форми. Також радить поетесі відкинути свій псевдонім «Зулейка», який тільки складає враження, що вона соромиться своїх віршів, а цього бути й не може. Згодом Франко розповідає дівчині про покликання у поезії та найголовнішим завданням бачить у тому, щоб висловлювати усі розчарування, сумніви, повинна надихати і наче діамант викристалізовувати все, чого було доброго у житті. І найбільше поезія повинна бути частиною праці – культурної, громадської. Не раз Франко критикує вірші Клементини, пояснюючи так: писати треба тільки те, що впливає з нашого серця, а не з загальних абстракцій: цього є написано багато, і тільки вибравши тему, близьку чуттю і серцю, зможе написати щось вартісне. Щоб читаючи вірші, ми могли відчутти за ними оригінальну особистість їх автора. Не раз у своїх листах Франко роздумував про жіночу вроду, і до Клементини писав, що бідна та жінка, яку, окрім лиця, носа, очей і декорацій, немає більше за що любити. І одразу наголошує, що дівчина зовсім не така: коли раз тільки пізнаєш її тепло, то назавжди б хотів мати подругою. Був у їхньому житті період, коли листування були обірвані чи то обставинами, чи образою дівчини на критику щодо віршів. Та згодом з листів Клементини бачимо, що сподівається не лише на дружні стосунки з Франком, і дорікає, що він ще зовсім далекий до того, щоб бачити в ній друга. А Франко все зводить тільки до письма та наполегливої праці над віршами. Згодом листів стає все менше, а їхній зміст та звертання все офіційнішими. Тепер Клементина стала для

Франка не «дорогою товаришкою», а «шановною пані», а згодом і зовсім чужою, якій уже нічого не пише.

Ділові листи.

Ділове листування відрізняється від інтимно-товариського та родинно-побутового, однак адресується не офіційній особі, а адресантові близькому за професією, спільністю інтересів, принципів. І слово «ділові» повинне у нас асоціюватись зі словом «діло». Тобто справа, яка пов'язує адресата та адресанта, а не «ділові» у значенні «офіційні». Діловими листуваннями Франка можемо назвати з Агатангелом Кримським, Наталією Кобринською (часом стають родинно-побутовими через родинні стосунки), іноземними літературознавцями та науковцями та багатьма іншими. Спонукою до такого типу листів ставали однакові літературні зацікавлення, політичні чи професійні погляди, спільна видавнича справа тощо. Ділові справи, які пов'язували Франка та Наталю Кобринську, часто перепліталися з іншим типом – листи з критикою. І. Франко виявився уважним і поблажливим критиком перших писань Н. Кобринської: листовно відреагував на появу за його сприяння в «Зорі» 1884 року її оповідання «Задля кусника хліба»: *«Чи знаєте Ви, що це Ви написали таку штуку, якої рівної вся наша література досі не видала»*³⁸. Наталя Кобринська не раз говорила про активне сприяння і заохочення Франка: *«Оцінка Франка давала мені якнайкращі надії на мої літературні подвиги»*³⁹. І хтозна, як би склалась її доля як письменниці,

38

Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с.145

39

Кобринська Н. Автобіографія / Н. Кобринська // ЛННБ. Відділ рукописів. – № Ф. 1 (НТШ). – Спр. 425/III. – с.112

якби не Іван Франко, який повсякчас знаходив не тільки добрі слова для похвали, а й слово мотивації, ба навіть критики. Та Франко вмів так делікатно писати, що виникало ще більше ентузіазму до праці та письма.

Про стосунки Івана Франка та Агатангела Кримського ми насамперед дізнаємося з тривалого, майже п'ятнадцятирічного існування. Тільки уявімо собі, що люди, які ніколи не бачились, завжди знаходили, про що листуватись впродовж такого довгого періоду. Ці листи – це ніби хронологічний запис їхньої дружби та життя. Мабуть, пишучи листи, ми, люди, значно легше можемо розповідати про свої прагнення та амбіції, про злети та падіння. Між нами ніби є оцей невидимий зв'язок, який виникає на папері. Результатом цих листувань є відбиток друкуванні та написанні творів, у яких кожен з них брав участь. Письменники не раз читали твори один одного, схвалювали чи навіть критикували. До прикладу, Каменярь висловив свою думку щодо оповідань «В обіймах старшого брата», «Сирота Захарко». Кримський першим написав рецензію на збірку «В поті чола». І хоч відгуки не завжди були позитивними, це ніколи не руйнувало їхню дружбу. На наш погляд, лист створює цей захист, це розуміння щирості та впевненості, саме тому Франко та Кримський змогли так тривало і успішно листуватись. *«А в кінці маю до Вас ще просьбу велику-велику: якщо вона не до ладу, то вибачте,— я ж прошу од щирого серця. Чи не пришлете Ви мені, мій любимий писателю, славний наш діяче, Вашої фотографії? Я завжди Вас страшенно поважав, а тепер, коли в мені одбувся за цей рік сильний переворот, мені часто страшно бажається мати Вашу карточку. Яку б одрадість Ви мені зробили, якби прислали її! Коли б Ви прислали Вашу фотографію, то дали б «єгипетського*

*цукру попугаєві мого серця»... Довіку Ваш щирий прихильник»⁴⁰. Чи можемо ми з точністю назвати ці листи діловими? Звісно, ні, скільки поваги та дружби демонструють ці рядки. Яким вмінням виваженості та мудрості потрібно було володіти, щоб писати такими словами. Тому з впевненістю скажемо, що ніколи не був збережений один певний стиль, часом вони ставали товариськими, побутовими: *«Шановний земляче! Листи Ваші застали мене недужим, і для того я тільки тепер збираюся відписати Вам. Даруйте, що поперед усього попрошу Вас об одній формальності: пишіть мені без компліментів, просто як товариш до товариша. Я ані не панночка, ані не жоден великий писатель, а в додатку ще чоловік не без злоби, так щоби часом у мене не зародилася думка, що пише чоловік до мене так для того, щоб і я йому платив такою ж монетою.»⁴¹. І найбільше мене як дослідника ці слова вражають манерою написання. Бо немає тут ані прихованості, ані спеціально видуманих фраз. Ці листи вражають здатністю передавати простоту, про яку писали чоловіки.**

Листи з критикою.

Івана Франка не один автор української літератури називав тим, хто по-справжньому посприяв на його творчість, критикував, хвалив, підштовхував. Це і Михайло Коцюбинський, Наталія Кобринська, Ольга Рошкевич, Осип Маковей. Одним із них є Антін Крушельницький – «кореспондент Івана Франка». Чоловік завжди вважав Франка своїм критиком, тому часто надсилав на рецензію свої твори. Значно легше починати справу, коли є хтось, чією підтримкою

40

Кримський А. Твори: У 5-ти т. – Київ, 1973. – Т. 5. – Кн. 1. – с.38

41

Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. –1986. – Т. 49. – с.302

можна заручитись. Такою підтримкою для Крушельницького у видавничій справі був Франко. Уперше автор-початківець звернувся до Франка з проханням про друк драми «Де серце мовчить...». Пишучи свої драми, Крушельницький розкриває проблеми тогочасного суспільства: злободенність, аморальність, конфліктність ситуацій і пише все це у реалізмі, чим дуже тішить Франка. Хоча не раз той критикував роботи, змушував переписати їх, та завжди знаходив слова для підтримки та позитивної оцінки. Допомога з видавничим питанням – ось, що найбільше очікував Крушельницький від Франка. Адже дослідник мав у планах видати серію хрестоматійних підручників та навчальних посібників для навчання шкільної молоді. І Франко справді допоміг йому у цій справі.

Аналіз епістолярних діалогів між літературознавцями дає змогу з'ясувати процес формування літературно-критичних оцінок митця і щодо власної творчості, і стосовно специфіки набутку інших авторів та літературного процесу загалом. І якби не існувало такої кількості листів, ми б ніде не могли відшукати, що ж думав митець, пишучи твір, а чи все йому вдавалось чи користувався чиеюсь допомогою. Скільки письменників «виростили і виплекали» такі листування. Скільки дебютів було на здійснено спочатку у листах до друзів, а потім цей дебют бачив світ. І саме в листах ми бачимо письменника як особистість, як творця, якому, щоб написати, теж часом доводилось тяжко і довго попрацювати. Критичні судження, уміщені в листах, дають багатий матеріал для історіографії та історії літературознавства свого часу.

Висновки до першого розділу

Лист як особливий жанр ще споконвіку мав три шляхи розвитку: приватне листування; листування, яке було спрямоване на широке коло читачів, та художні твори, які писались у формі листа. Історія української та світової літератур свідчать про те, що вже давно існували правила та зразки для написання листів, адже лист як жанр користувався популярністю завжди. В українському літературознавстві письменники різних часів сприяли становленню листа як жанру, саме завдяки їм приватне листування стає художнім твором.

Досліджуючи епістолярій І. Франка, ми впевнено зробили висновок, що ці листи дають не тільки багато матеріалу щодо вивчення творчості, біографії, політичних поглядів митця, а й для розуміння тогочасної культурної та політичної ситуації в Україні.

Проаналізувавши типи листів, можемо виявити такі їхні ознаки.

Родинно-побутовим та інтимно-товариським листам характерні вживання зменшено-пестливих форм імен, поєднання з професійною сферою, невимушена доброзичлива тональність, відсутня соціальна дистанція та використання спільної метамови. Їхня тематика різноманітна: це і повідомлення про життєві ситуації, і висловлення ставлення до різних ситуацій. Франко відтворює форму безпосереднього спілкування з адресатом, зберігає дозволену тональність спілкування. Здебільшого адресанти надсилали розлогі тексти, а не короткі нотатки.

Наукова проблематика, висвітлення актуальних подій суспільно-політичного життя – ось головні теми ділових листів, у яких Франко намагався висвітлити свою точку зору й відстояти духовне та культурне надбання народу. Можемо сказати, що попри все, призначення та мета цих листів не визначала настільки стиль письма,

бо ці листи часто переплітались з дружньою тематикою, де Франко вів листування як з близьким другом.

Розділ 2. ІНТИМНИЙ ЕПІСТОЛЯРІЙ ІВАНА ФРАНКА

2.1. Історія першого кохання І. Франка в епістолярному дискурсі

«Ще в гімназії я влюбився був у дочку одного руського попа,

Ольгу Рошкевич»

(З листа І.Я. Франка до А.Ю. Кримського)

Ольгу Рошкевич називають першим Франковим коханням, яке суттєво вплинуло на творчість і життя письменника. Дочка священика Михайла Рошкевича та Марії Руденської, уродженка села Миклашева, що біля Львова. З Ольгою Іван познайомився під час навчання у Дрогобицькій гімназії. Братові Ольги навчання вдавалося важко, тому батьки мушили найняти для нього репетитора, і ним виявився І. Франко. За свою роботу Іван відмовився брати гроші, тоді Ярослав подарував Іванові костюм і запросив друга у Лолин на канікули. У 1974 році в село до свого гімназійного товариша, сина тамтешнього пароха,

приїхав Іван Франко. Скоро Іван та Ольга покохали одне одного. І потім ще не раз хлопець передавав вітання другові через дівчину. Батькам Ольги Франко сподобався одразу, згодом він вирішив офіційно попросити їх дати згоду на їхнє одруження. *«Що ж, отець не проти, щоб Ольга стала дружиною Франка, професора. А може, він послом буде, а може, міністром? ... так само пророкують Франкові велике майбутнє»*⁴². Батьки погодилися, але трапилася несподіванка – Франка кинули до в'язниці. Юнак розумів, що після цього їхнє рішення зміниться. Івана Франка заарештували за участь у таємній соціалістичній організації. У сім'ї Рошкевичів зробили обшук. Ольга встигла заховати деякі листи та книжки, під час арешту записки закохані передавали через брата Ярослава. У першому листі після ув'язнення, який датується початком березня 1878 року, відзначається дещо офіційна і навіть безпочуттєва манера, Франко не пише ще про любов, розчарування, а лиш про те, що сталося, чого очікувати далі і що думає сама Ольга про все це: *«Я не розумію, чому Ви так згризлися, почувши, що мене засуджено; а впрочім, то мож було сподіватися»*⁴³.

І хоч у будинку Рошкевичів нічого не знайшли, та плітки про неславу швидко поширились. Шукаючи допомоги та вирішення цієї ситуації, Михайло Рошкевич звертається до І. Шараневича, який пояснює йому, до чого могли привести стосунки Ольги з Франком та запевняє в тому, що їх варто якнайшвидше завершити: *«Тепер приходжу до головного питання: що нам робити? Сли з Вашої*

42

Горак Р.Д. Тричі мені з'являлась любов : Повість-есе. – Київ : Рад. письменник. – 1983. –

с.8

43

Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с.75

сторони децю змінилося, то напишіть щиро і одверто для того, що наш роман мусить іти не тою, що досі, дорогою і не може надалі обмежитися письмами і зітханнями – пора подумати о житті».⁴⁴ З цього часу отець Рошкевич негативно налаштований проти Франка та забороняє дочці листуватись та підтримувати будь-які стосунки з арештованим. Впродовж наступного часу закохані продовжують листування, та обоє хоч і сподіваються, але розуміють, що щасливого кінця не буде. І хоч зовнішні обставини не дозволяли бачитись, та листування зі сторони Франка чи Ольги подають нам яскраву картину їхнього кохання, яке згодом відгукнулось у його творах. Перед нами постала, можливо, несмілива, нерішуча, та така закохана Ольдзя, Франкова Ольдзя, до якої спершу він боїться писати щось інтимне, а лиш про справи буденні. Та плекає свою любов, немов лілею, у саді, своєму серці. У кожному листі Івана Франка живе образ коханої. Адже лист – не тільки “автопортрет” автора, в ньому проступають риси адресата – хай і розмиті, окремими штрихами, але вони вгадуються. Образ коханої у письменника еволюціонує. Що далі, то кращою вона йому здається, що підноситься до «святої»⁴⁵: *«А знаєш, я, скільки разів подумаю о тобі, все уважаю тебе чимось вищим від себе, святішим»*⁴⁶.

Не можемо не згадати про суспільну роль і вплив один на одного Ольги та Франка. Іван як майбутній професор, політик та письменник не раз розповідав дівчині про свої літературні плани, ще частіше

44

Там само. – с. 78

45

Зарицька Л. Поетика листів Івана Франка до Ольги Рошкевич у контексті інтимного листування українських письменників / Л. Зарицька // Українське літературознавство. – 2010. – № 72. – С.61

46

Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с.147

запитував Ольгу про її працю над збиранням пісень, перекладом, соціальною працею. І наголошував на тому, що у випадку, якщо дружина не поділятиме його рішень щодо праці чи переконань, то він, без сумніву, покине її. *«...як колись ми будем жити разом, а ти почнеш знов в'язати моє переконання і здержувати мене від зроблення того, що ми велить робити совість, то я перестану тебе любити, покину тебе»*⁴⁷. Та далі подає всі свої думки та принципи щодо справ політичних, економічних, релігійних та навіть економічних. Та вказує на три основні мети їхнього подружнього життя. Перша з них – подружжя, в якому, *«стаючи мужем і женою, не переставати бути свободними людьми»*⁴⁸. Друга річ – це ціль, як бачимо, для Франка було важливим поділяти свою працю з дружиною, вона повинна була не тільки підтримувати чоловіка в цьому, а й сама «орати цілину». *«А друге, що потрібно, – це високої, гуманної і чесної цілі, за котру б тото подружжя боролось спільною силою весь вік; тота боротьба одна може вічно піддержувати їх любов»*⁴⁹. *«А третій варунок щасливого подружжя при теперішніх обставинах – це обопільна свобода ділання»*⁵⁰. Франко не тільки витворював образ Ольги, своє бачення ідеальної дружини, а й продумав усе їхнє життя, до кінця не спитавши, чи хоче так жити сама дівчина.

47

Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с.109

48

Там само. – с.117

49

Там само. – с.117

50

Там само. – с.117

32

Проте не раз дорікає хлопець Ользі за її непунктуальність та байдужість у листуванні: *«Ваш лист надто короткий, вступ надто довгий, а загалом весь лист – холоднуватий і скупуватий! Бог його знає, може, так має бути, але краще було б інакше!»*⁵¹. Через таку поведінку Франко дозволяв собі вважати Ольгу байдужою та несміливою: *«Не питайте, звідки у мене ця смутна певність, що Ви не відповідаєте взаємністю на мої почуття!»*⁵².

Та все стається зовсім не так, як це задумав Франко. Одного дня до села Лолин приїздить Володимир Озаркевич, далекий родич Рошкевичів. Мати Марія розповідає йому про історію кохання Ольги, її впертість та слова: «або Франко, або монастир». Несподівано для всіх Володимир пропонує одружитися Ользі. Дівчина погоджується з думкою про те, що таким чином зможе листуватись з Франком та приїздити до Львова. Спершу він на те відповідає, що як-не-як Ольга мусить вирішити – або з ним, або з Озаркевичем, навіть надсилає листа до суперника, у якому питає, звідки він взяв право втручатись у стосунки між ними. Та згодом розуміє, що цей чоловік і справді не стоятиме на заваді їхнім стосункам. Листування І. Франка з О. Рошкевич тривали до вересня 1879 року, в останніх листах Франко пише, що сподівається на те, що Ольга буде щасливою зі своїм чоловіком та тепер між ними можуть бути тільки «ділові зносини».

*«Писав би-м далі, але дам спокій, тре встати і йти, і так я вже нагородив того більше, ніж треба, тож прощай, дорога Олю!»*⁵³. І хоч

51

Там само.- с.140

52

Там само.- с.40

53

життєві шляхи розійшлися, письменник ще не раз згадував дівчину у своїх днях та творах. Ще не раз Франко шукатиме Ольгу в інших жінках. Р. Горак у книзі «Тричі мені являлась любов» не раз наголошував на тому, що Франко писатиме про жіночу долю, дівчат, які запропастили себе, і в них вбачатиме свою кохану. Недарма сам письменник називає дівчину «провідною зорею» у його житті, першою жінкою, яку він пізнав і полюбив. Та любов стала настільки природною і сильною, що вже не уявляє, як зможе покохати іншу.

Свою першу збірку «Балади і розкази» Франко присвятив Ользі Рошкевич («Надежді») і тепер ми можемо лиш висувати гіпотези про те, що на той час «його Ользя» була чи не єдиною надією в житті. У письменницькому житті Франка почуття до Ольги Рошкевич знайшли своє відлуння у збірці «Зів'яле листя», «Із днів журби», «З вершин і низин» (розділ «Картка любови»). Ще у 1884 році з'являється новела «Вільгельм Телль», де Ольга знаходить елементи автобіографічності: вона рішуча, віддана справі, а Озаркевич – «трус». Франко любив її, боровся за своє кохання. Також при дослідженні в нас виникли певні паралелі з модерністкою Ольгою Кобилянською та її словами з твору «Valse Melancolique»: «Витрясла йому всі лелії зі своєї душі під ноги, а він не пізнав їх. Думав, що то такі цвіти, котрі в'януть і в воді відживають наново. Але одні лелії не оживають насвіжо в воді...»⁵⁴ Недарма, повторимось ще раз, Франко називав Ольгу Рошкевич лілеєю, а це, власне, квіти, які зів'янувши, вже не оживають знову. Певною

Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с.50

мірою, ліля – то любов, і вже якщо її зневажити, не насмілитись
плекати і ростити, то потім не зможемо відновити.

2.2. Інтимне листування І. Франка: гендерний аспект

Один психолог писав, що чоловік і жінка – це дві різні цивілізації. У
випадку моєї дружини – це інша галактика.

Визначаючи відмінність між жіночим та чоловічим мовленням у стилях спілкування, комунікативних інтенціях, мотивах й інтерпретації повідомлень, дослідники доходять висновку, що спілкування представників різних статей часто нагадує спілкування людей із різних країн і призводить до непорозуміння. С. Павличко відзначає: «Якщо порівнювати твори чоловіків і жінок, то дисбаланс зображень і уявлень одне про одного і взаємне невдоволення один одним здаються очевидними. Більше того, можна сказати, що в українській літературі вже кілька років іде невидима з першого погляду боротьба чи війна статей»⁵⁵. І. Франко не обмежився лише на розрізненні понять чоловічого та жіночого стилю письма, а й охарактеризував певні особливості «жіночого писання»: «... щось подібного до Анниної хроніки «Мої та людські гріхи». Це прехороша річ, а місцями навіть глибоко патетична. А спосіб писання – чисто жіночий: логіка в кут, наглі скоки з факту на факт, а все нав'яне якимось дивним духом, що його й означити годі ...»⁵⁶. Жінка творить зовсім іншу мову. Мову тисячі діалектів, мову, у якій немає обмежень та правил. Ця мова твориться вічно.

Досліджуючи жіноче питання, Франко прагнув довести дослідникам важливість звернення уваги на жінку в цілому, але найбільше – в літературі. Письменник наголошував на творенні жінки в письменницькій творчості, взаєминах людини з людиною та

55

Павличко С. Виклик стереотипам : нові жіночі голоси в сучасній українській літературі / С. Павличко // Фемінізм. – К. : Основи, 2002. С.67

56

Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с.98

становленні «рівнорядного» становища чоловіка та жінки. У своїй праці «Задачі і метод історії літератури» велику увагу приділив проблемі «жіночої літератури»⁵⁷. Де зауважив, що, по-перше, варто не тільки розрізняти стилі чоловічого та жіночого письма, а й брати це до уваги при аналізі текстів. По-друге, виокремив «мужні» і «жіночі» періоди в літературі. І найбільше звернув увагу на те, що жінки-письменниці витворювали у своїй творчості особливий світ: у зображуванні своїх героїв, у постановці проблеми, у творенні стилю свого письма. У своїх прозових творах Франко витворив образ жінки, який захопив його через жіночу літературу, це жінка, яка здатна виборювати свої права, рятуватись від небезпеки та самостійно творити своє життя. І. Книш, дослідниця Франкової творчості, слушно зауважила, що його жіночі персонажі «вириваються поза межі просторів, назначених їм мужчиною, – вони перестають бути тільки його доповненням. У них є свідомість свого окремішного існування на землі, як самостійних людських істот, що самі кермують власною долею»⁵⁸.

Сам Франко у листах до Уляни Кравченко мотивував її до писання, скеровував на «істинний» стиль письма, не раз говорив про манеру жіночого письма. А одного разу навіть розкритикував її письменство та виклав свої думки без жодних прикрашань: *«Якби яка жєницина – не дай, божє – мене любила і задумала хоч би й з найбільшим талантом оспівувати мої сірі очі, і мою скулену поставу, і*

57

Франко І. Задачі і метод історії літератури //Збр. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 41. – с.13

58

Книш. І. Франко і рівноправність жінки. – Вінніпег, 1956. – С. 114.

свої медові хвилі зо мною – то бог мене побий, якби я її вірші не кинув в огонь, а їй самій не вліпив кільканадцять солоних «пац» на її ніжні руки. Невже ж таки тільки така низька любов має бути змістом цілого життя нашої жєницини?»⁵⁹. А потім ще й додає, як сам каже, гостро: «Що ж тикається пісень любовних, то я не за те ганьбив Вас, що Ви пишете їх, але за те, що вони не зовсім удаї. А впрочім, єсли Ви любві такої досі не зазнавали – о чім я, впрочім, сумніваюся, – то яким же Ви правом о ній пишете? Як можна співати о тїм, чого чоловік не знає? Ні-ні, не відпирайтесь, Ви любили, і то хто знає, чи не також нещасливо!»⁶⁰.

Листуючись, митець охоплює якнайширше коло проблем: особистий емоційний стан, культурні та політичні події, літературні події. Листи письменника завжди будуть поєднані з добою, у якій він жив і творив. Саме тому листування являється своєрідною мапою життя того, хто творить і того, кому творять, тобто адресата і адресанта. М. Коцюбинська підкреслювала, що в «духовній скарбниці людства епістолярній спадщині митців належить особливе місце. Вона різниться за обсягом, інформативною цінністю, психологічною наповненістю, емоційною напругою, творчим потенціалом – залежно від часу і національної традиції, обставин життя і психічного типу людини, від характеру адресата»⁶¹.

59

Франко І. Зїбр. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с.378

60

Там само.- с.379

61

Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість / М. Коцюбинська. – Київ : Дух і Літера : Харківська правозахисна група, 2001. – с.163

Ще більше, ніж просто листування, можуть нам розповісти інтимні листи. Адже такий тип листів завжди супроводжується інтимно-зворушливими підписами, розкриттям деталей життя, розповідями про найсокровенніше. Пошуки спільної любовної метамови властиві і для інтимного листування Івана Франка та його жінок: закохані не створювали безпосередньо власної метамови, але мову свого кохання. Для цих листувань також характерною є невимушеність тону, розкутість вислову, товариський характер. Такі листи писались без думки, що колись їх буде опубліковано, а тому вважаються найбільш щирими і становлять найбільший інтерес для досліджень. М. Коцюбинська у своїй праці «Листи і люди» неодноразово повторювала: «Любовні листи «портретують» свого автора напрочуд повно й виразно. Тут якнайменше «маски» і якнайбільше «обличчя»⁶². Саме тому інтимні листи є цікавими не лише з точки зору досліджень приватного життя авторів, а й для розуміння суспільних, політичних та духовних подробиць життя. Ці листи – річ, яка досвідчила почуття закоханих – їхній «матеріальний носій».

Своїм завданням у цьому розділі ми ставимо дослідити на прикладі листів Івана Франка особливості чоловічого письма, а на прикладі листів його адресаток – жіночого. Звісно, що наші припущення залишаться припущеннями, адже до кінця ми ніколи не зможемо сказати, чи справді автор відчував те, про що ми говоритимемо. Адже та сама людина в різних комунікативних ситуаціях виявляє і різну мовну поведінку. Дослідження

62

Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість / М. Х. Коцюбинська. – Київ.: Дух і література, 2009. – с.55

комунікативних ситуацій на прикладі листів теж будуть відрізнятися від того, кому написано, з якою метою, яким був цей лист: дружнім, родинно-побутовим чи діловим. Але окреслити загальну манеру письма ми все ж зможемо. На сьогодні прописані доведення існування деяких стилєвих особливостей, властивих конкретно чоловікам чи конкретно жінкам у рамках чітко окресленої ситуації спілкування. Аналіз особливостей письма адресатів ми будували у хронологічній послідовності: за роками листувань.

Спочатку зосередьмося на листуваннях Івана Франка та Ольги Рошкевич. Листи письменника до дівчини ведуть свій початок від 15-23 серпня року 1874 та закінчуються «біля 14 вересня 1879 року». І цікавим для нас, літературознавців, та навіть мовознавців, є зміна, градація звертань в обох адресатів, використання численних епітетів, поетична мова листів. Читаючи це письмо, ми помітимо, наскільки швидко змінюються настрої та відчуття цих юних сердець. Ми знаємо, що Іван Франко листувався з Михайлом Драгомановим, Оленою Пчілкою, Осипом Маковеєм, чеськими вченими та письменниками, але тільки у листах з Ольгою Рошкевич витворив свій світ, з особливою мовою, часом зрозумілою лише для закоханих. Це дає відчуття таємничості, недомовленості, а нам, дослідникам, створює можливості для множинної інтерпретації інтимного тексту. *«Ви єдина муза, котра надихала й надихає мене як на перший, так і на другий томик»*⁶³. *«І я*

надіявся, якщо не на взаємну любов з Вашого боку, то хоча б на те, що коли-небудь Ви щиро й відверто розкриєте мені всю правду»⁶⁴.

У листуванні до Ольги Рошкевич Франко постає для нас вже зовсім іншою особистістю: чоловіком, який відчуває ніжне почуття кохання, а воно, в свою чергу, змінює його. Використання художніх засобів та поетичної мови – це те, що завжди супроводжувало письменника у його творчості. Проте у кожен з цих висловів Франко вкладав свій сенс, а що й говорити про інтимне листування. Недарма дослідники говорять, що емоційних і сенсорних оцінок у мові чоловіків менше, бо вони виділяли частіше естетичну, ніж етичну сторону предмета чи явища навколишньої дійсності. Саме чоловіки зображують світ і дійсність у більшій розмаїтості якісних характеристик, фарб і ознак, ніж це роблять жінки⁶⁵. Саме тому Франко так розмаїто говорив про те, що почував: *«Ви завше зостанетесь для мене провідною зорею моїх діянь, метою, до якої я прагну своєю працею, вірністю, чесністю»⁶⁶, «Най бог, крім твоєї любові, не шле мені щастя, но всяке щастя, всяку радість най пішле тобі»⁶⁷. Незвичайні порівняння властиві жіночому мисленню, та тут письменник теж нас здивує: *«...і що ти готова ділити зі мною не тільки поезію, але й прозу життя»⁶⁸.**

64

Там само.- с.25

65

Савицька Л. Мова і стаття // Критика. – 2003. – № 6.

66

с.38

Франко І. Листи 1874-1885 // Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. –

67

Там само.- с.57

68

Там само. – с.60

41

Найчастотнішою назвою, яку Франко використовує до Ольги на початку їхніх листувань, це пані: *«Був би я уже давніше зачав наприкрятися пані, але щасливії для пані, а нещасливії для мене обстоятельство вздердали мене не тільки від писання, але мало що і не від дихання»*⁶⁹, *«І знов би-м мав один дуже важний вопрос проізнести до пані, а іменно, чи будуть пані ласкаві на тії попередніи вопросы отвітити, чи не образив-єм паню котрим із них?»*⁷⁰, *«Міг би-м пані говорити децо про себе і свої пригоди вакаційні, про своє життя і про поетику, але не знаю, чи паню теє буде інтересувати»*⁷¹. Саме лексему «пані», а не «панно» використовували в тогочасному епістолярії як увічливу форму звертання до молодої дівчини. А в листах Івана Франка до Ольги Рошкевич такий гоноратив без поєднання з іменем означав не лише вияв поваги, а й сигналізував про соціальний статус комунікантів, їхні особисті взаємини. Франко грається з іменем коханої відповідно до настрою листа, але вони завжди супроводжуються повагою. Варіанти імені утворюють синонімічний ряд, що передає емоційну градацію: від поважних до пестливих і ніжних звертань: *мій найдорожчий друже; любимая; кохана Ольдзю; ласкава пані; кохана; любцю; Ольдзю-Ольдзю; люба моя, єдина; панно Ольго; серденько; кохана Ользю; серце моє; любочко; серденько дороге; моя душечко; любко, моя сердечна, дорога; моя миленька Олю; Оленько, зірко моя ясна; моя голубко; моя зірочко; Олю, серденько моє кохане; душе моя; сонце моє; кицю; дорога моя*

69

Там само.- с.12

70

Там само.-с.13

71

Там само. – с.15

42

душе; жінко; дорога приятелько. Вживання таких форм у листах є характерними для тогочасної доби та властиві для фольклорного та художнього мислення. Особливим показником інтимізації, що надає додаткової емоційності конотації чуттєвості, є і присвійний займенник *твій* у всіх своїх формах, який стоїть біля звертань: «*Ваш Іван, Твій Іван, твій І., твій завжди Іван, від твого навсєгда Івана, твій щиро люблячий наречений Іван, твій Ів., Ів.*». Серед них знаходимо ті, які супроводжуються інтимністю, однак присутні і більш офіційні закінчення. Тим самим експресивно передає свої почуття та прагнення завоювати її увагу. В основній частині листів автор для вказування на себе здебільшого використовує займенник першої особи я, та це не заважає йому оцінити, висловити своє ставлення до подій, почуттів чи станів. Однак образ адресанта в інтимному епістолярії Івана Франка позбавлений статичності, автор листів постає у різних соціальних ролях відповідно до теми й тональності листа: *друг, вірно люблячий Іван, Vuglo Джеджалик, писатель, «недотик», її нар[ечений], приятель, коханий, закоханий юнак.* Отже, у листах до Ольги Рошкевич, на відміну Уляни Кравченко, Франко постає для нас закоханим юнаком, який своїми словами, ніби плете дорогу своєї любові. Тобто він добре думає, що написати, у цих листах вже не знайдемо різкості, як було в інших. Усі звертання і вислови є ніжними і здатними розбудити почуття коханої, вони мов дзвіночки, що пробуджують з зимової сплячки. У них немає страху й упередженості, що його почуття зневажають чи осміють.

І хоч ми не маємо всіх листів, написаних Ольгою до Франка, та навіть у них віднайдемо ту саму мелодію кохання, яку бачимо у поета. Хоча, на нашу думку, вони є значно стриманішими, Ольга постає як

жінка, що вміє володіти своїми емоціями, не знаємо, зі страху це чи з інших обставин, але там ми вже не віднайдемо стільки ж метафоричної мови та художніх засобів. Усі листи, одержані від Франка після одруження, вона знищила і розуміти зміст того, що відбувалося, ми можемо лише з листів, збережених в архіві письменника. Письменник Денис Лукіянович зібрав та уклав їх, загальна кількість становить 16. Перший лист веде свій початок від січня 1879 та останні листи датуються листопадом 1880 року. У цей період ми вже не знайдемо офіційних звертань, як це було на початку листувань, які знаходимо у Франка. Ольжині привітання уже з перших сторінок інтимні, хоч і на той час Ольга одружена з Озаркевичем. Більшість з них супроводжуються займенником *мій*, що ніби наголошує на тривалій приналежності закоханих один до одного. Він інтимізує поетичне мовлення, урізноманітнює образні вислови. Часто жінка також використовує риторичні звертання, які формально нічим не відрізняються від власне звертань. Однак щодо змісту й призначення вони не є засобом спонукання співрозмовника до відповіді; їх використовують як стилістичний прийом, як спосіб відтворити стан мовця, його вподобання, думки, відчуття й почуття. Також кожне звертання читаємо з прикметником у пестливо-ніжній формі, що говорить нам про те, що Франко ще довго в її житті залишається єдиним чоловіком. І хоч вони не є власними словотворами, а поширені для інтимної манери листування, уводять нас в історію кохання. Наводимо тут приклади: «Дорогий Лубицю мій!», «Івасю, приятелю мій шчириј јединиј !», «Лубиј мій приятелю!», «Івасю, лубку мій», «Коханиј Івасю!», «Најмилишчиј мій приятелю!», «Лубиј мій Іване!», «Дорогий Іванку!», «Коханиј Іванку!».

Не менш промовистими для нас є кінцівки Ольги, а зокрема те, як вона підписувалась : «Цілюю тьа сердечно, письо моје дороге. Твоја Оля.» , «Ти ми віриш. Я тьа так лубю! – Твоја Ольга.» , «Цілюю тьа шчиро, сердечно, як давно. Твоја Оля.» , «Цілюю тьа. А твого письма жду! Твоја О.» , «Бувај здоров ? – Цілюю тьа, дорогий пријательу. Твоја Ол.» , «Цілюю тьа. А може ти недобрій шчо на мене та тому не відписуєш нічого ? Я ж не виновата, пријательу! Твоја Ольга.» , « Цілюю тьа, брате коханиј. Твоја сестричка Ольга.» , «Бувај здоров, дорогий Иване, і – забувај за мене швитко – Ольга.» , «Цілюю тьа сердечно (лише тебе одного), милиј міј Івасю! Твоја Ольга.» , «Цілюю тьа сердечно. Твоја Ольга. А не гнівајся, Іванку, шчо так довго не писалам. Цілюю тьа.» , «До звиданья. Цілюю тьа. Ольга.» , « Відписуј, Іванку. Цілюю тьа. Твоја Ол.» , «Добраніч і до звиданья. Цілюю тьа. Ол.» , «Цілюю тьа Ольга. Лише ти не журися нічим, все то цікаве, а не смутне» , «Бувайте здорові і (закреслено шчоє як «низенько») кланяюся Ольга» . Одразу нашу увагу звертає дієслово *цілюю*, яке знаходимо вкрай часто. Можливо, саме так Ольга хотіла наголосити Франкові, що хоч і одружена не з ним, та продовжує кохати і цілувати лише його. Часто звертання до коханого виражається словом *приятелю*, яким авторка підкреслює свою повагу та офіційність. Також використання займенник *твоя* вказує нам на те, що Ольга не раз прагне довести і наголосити Іванові, що вона його, за будь-яких обставин її серце та ество залишається його. Хоч і не зрозумів до кінця цього Франко.

Щодо самої манери Ольжиного письма, автор-жінка артикулює специфічні жіночі відчуття, сприйняття світу, переживання тощо. Але у своїх словах не розкриває до кінця своїх почувань, як це робив Франко. Її письмо стриманіше в описуванні почуттів, Ольга не подає всіх

деталей навколишнього життя, як це робить Франко, приховує свої негативні емоції, тим самим її текст виглядає значно лаконічнішим і коротшим. Хоча у манері письма теж присутні жіноча суб'єктивність, сповідальність, відвертість, автобіографічність, емоційність, ліризм, та все це коротко і строго. Отже, якщо порівнювати Франкову та Ольжину манеру письма, потрібно звертати увагу перш за все і на обставини їхнього життя. Можливо, будучи одруженою, Ольга боялась, що колись ці листи хтось побачить, а коли ще тільки була закоханою і юною, то не знала, як це відповідати на почуття коханого. Але після прочитання цих листувань ми справді можемо виокремити деякі особливості: Франко у словах виступає так, ніби він повністю утвердився у своїх почуттях, будує плани щодо майбутнього і готовий відповідати за них, Ольга ж чітко не говорить про те, що їх чекає, сумнівається. Це говорить нам про те, що чоловіки свою манеру життя передають і на письмо: це відповідальність, рішучість та бажання бути лідером. Жінки теж, як і в житті, на письмі постають тими, що вагається, не відчиняє повністю дверей свого серця. Також ознакою жіночого письма є включеність у відносини матері, родини, Ольга теж раз по раз думає про те, що скажуть батьки на її стосунки з Франком. Також варто згадати про письменникові уявлення про майбутню дружину та їхнє майбутнє. Як і в житті, Франко пише, що мріє про дружину, яка буде оберегом домашнього вогнища, про дружину, яка поважатиме працю чоловіка та всяко намагатиметься його підтримувати в цьому. Таким постає він і в житті, і в листуваннях, і в своїх творах, тому і не дивно, що так часто нагадує про це коханій. Отже, прочитавши листи цих закоханих, ми виокремили певні особливості їхнього письма, правда, з

чоловічого боку це було легше і через наявність цілковитого матеріалу, і через його письменницьку манеру письма.

Наступний пласт листувань, про який ми згадуємо, це товариські листи Франка з Уляною Кравченко, бо знайдемо там не менш цікаві особливості письма адресатів. Перш за все, до кого б Франко не писав, але він завжди починав свій лист із звертання. *«Дорога товаришко!»*, *«Ласкава панно Юліо!»*, *«Ласкава пані!»*, *«Дорога панно Юліо!»*, *«Дорога сестро!»*, *«Дорога сестричко!»*, *«Шановна пані!»* - такими були форми звертань до Уляни Кравченко, подруги Івана Франка. Дехто з дослідників говорив, що, можливо, поетеса була закоханою у Франка і мріяла про нього як майбутнього чоловіка, але це лиш догадки. Сам письменник у листах до неї не раз говорив про свої почуття, *«опалені крила»*, але найбільшим своїм завданням вбачав мотивування Юлії Шнайдер (справжнє прізвище) до письма, виховання її справжньою поеткою і казав, що полюбив її як сестру, як друга. Власне, через його сприяння виходить її перша збірка. Щодо самих звертань, то розуміємо, що вони були товариськими, інколи навіть діловими. Прикметник *«дорога»* може мати кілька значень, та, на нашу думку, саме тут він означає той, що високо ціниться, оберігається, яким дорожать. І хоч Франко у листах до Уляни через міру прямолінійний і гострий: *«Я, яко поет, обожатель краси, і если судити Вас з того становища, то сміло можу сказати, що Ви мені не сподобались»*⁷², часом міг сказати, що її лист є нещирим: *«Ваш послідній лист – не*

утаю сього перед Вами – видавсь мені трохи нещирий»⁷³, та цінує їхню дружбу та спільну працю: «Я надіюсь наші дороги не розійшлися, але, противно, що ми довго ще будемо йти і працювати спільно для нашого краю»⁷⁴. Письменник і сам зізнається Улянці, що ще не знає, що буде з їхніх стосунків. А от щодо кохання і намірів одружитися поетеса дещо перебільшує: «Первые письма пространны, написаны еще для незнакомой коллеги-поэтессы. Содержание их – указания, советы, поучения великого мастера слова. Однако с того момента, когда Иван Франко приехал ко мне в Бибрку, чтобы наконец лично познакомится, содержание писем изменяется, и, как сам признавался он «касается нежных струн»⁷⁵. І хоч з цих слів все стає значно заплутанішим, Уляна Кравченко використовує звертання високої тональності, більш офіційні: «Високоповажний брате!», «Високоповажний пане!», «Високоповажний Добродію!». Отже, Франко той, кого поетеса справді поважала, той, хто для неї є гідним поваги. Використання таких офіційних форм є для нас свідчення того, якими були стосунки, попри те все, що часом говорять дослідники. Щодо форм прощання, то вони не є такими різноманітними, як звертання: «Ваш Іван Франко.», «Іван Франко.», «Ваш Іван.», «Ваш Ів.», «Ваш слуга, Ів. Франко.», «Ваш щирий Іван Франко», «Ваш Іван Фран.», як бачимо, майже всюди є займенник «ваш». Це ввічлива форма, яка вживається у професійному та діловому мовленні, можливо, цими словами Франко хотів донести

73

Там само. – с.385

74

Там само. – с.392

75

Кравченко У. Истинный друг и учитель/ Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – с.82

свої «плани» щодо цих листувань. І таку манеру ми спостерігаємо у листуваннях і з іншими жінками, правда там з'являється займенник «твій». Ця особливість свідчить нам про те, що Франко завжди хотів вказати на цю приналежність до стосунків, щоб це не було, дружба чи кохання. Також, на нашу думку, влучно письменник висловив ставлення Уляни до себе у словах: *«Ви так само, як я, інтересуєтесь тільки Мироном поетом, а не Іваном Франком, наймізернішим з усіх Іванів»*⁷⁶. Говорить про те, що він цікавий для всіх тільки як письменник, як редактор, як той, в кого можна чогось повчитись, але нікому не цікавий, як людина з почуттями, людина, яка надіється і любить. Легко і важко водночас аналізувати особливості метафоричної мови, використання художніх засобів, вживання експресивних засобів, адже Франко пише поетично, і листи з Уляною Кравченко не є винятком. Та все ж наведемо декілька прикладів: *«Але цур їй, тій любові, - яке мені діло до неї, а отсе я намазав Вам цілу статтю о ній. Ви кажете, що Вам прикро було, що я в такий спосіб не порозумів Вас (навмисно прошу, пані, навмисно – пізнайте з того, який я злосливий чоловік!), буцімто Ви не знаєте вищих чувств...»*, *«Що се з Вами? Чи Ви до Америки виїхали, чи загнувались, чи, може, - крий боже! – занедужали, що ані словечком не zvolите озватись до мене?..»*⁷⁷. Вставні конструкції та експресивні фрази виникають унаслідок певних обставин мовлення й зумовлені психологічними чинниками, тобто вони не виникають у момент формування думки, а є результатом

76

Франко І. Листи 1874-1885 // Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. –

с.384

77

Там само. – с.408-409

49

подальшого уточнення, роз'яснення або доповнення змісту основного речення.

Отже, з листувань Івана Франка та Уляни Кравченко можемо зробити висновки, що використання будь-яких мовних та літературних засобів, емоційність викладу думок, а в результаті і стиль письма напряму залежить від адресата і адресанта. У цих листах Франко постає перед нами як інтелігент, чоловік, який знає що і коли сказати, Уляна Кравченко – жінка, яка у відповідях своєму наставникові не до кінця давала волю емоціям: її письмо стримане і в міру строге.

І останнім пластом інтимних листувань для аналізу ми взяли листи з Ольгою Хоружинською. Це жінка, у першому листі до якої, Франко пише з проханням стати йому дружиною: *«Що сказали б Ви, якби який-небудь галичанин, приміром я, приступив до Вас з просьбою: будьте моєю дружиною, моєю жінкою?»*⁷⁸. На наш погляд, ці листи, хоч і сповнені почуттям кохання, також вражають своєю ліричністю, та є зовсім іншими, як наприклад з Ольгою Рошкевич. У них ми знайдемо більше прагматичності та планів на майбутнє, адже Франко на тому часі, коли шукає дружину, коли прагне сімейного затишку та впевненості в завтрашньому дні. У своєму другому листі зауважує, що починається щось нове, те, чого не було до того: *«Так і здається мені, що свіжим вітром повіяло, що починається нова доба в моїм житті»*⁷⁹. Тут ми бачимо Франка такого ж лірика, як і в інших листах, зі своїми чуттєвими порівняннями та оспівуваннями почуттів, та на той

78

Франко І. Листи 1874-1885 // Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с.542

79

Там само. – с.545

час це вже не юнак із закоханістю, а чоловік з рішенням створити сім'ю. Але таким він залишається ненадовго. На початку листувань Ольга, як і Ольга Рошкевич, не впевнена в тому, що робить та не відмовляє другові: *«Ви кажете, що Ваше серце і досі мовчить: жаль дуже, що я про себе не можу сього сказати... Після такого доволі грубого подразнення з моєї сторони показала мені Ваша щира і ясна душа в гарнім світлі. Раз рішившись іти зо мною в незвісну дорогу, Ви не почуваете й сумнівів ніяких, хоч знаєте згори, що дорога та трудна»*⁸⁰. Франко і надалі не полишає надії та знаходить поетичні слова, та це вже зовсім інша історія: *«...як пропадає всякая надія, а опісля згадаю собі Вас, ненаглядна моя, то мені здається, що з рвучої бистрини, з-поміж темних і грізних скель та заломів та круч випливаю на тиху ясну воду, на вільний широкий простір, де, певно, також не обійдеться без бур і труду, але де ми плисти будем з ширшим оглядом і з подвоєнною енергією»*⁸¹. Не маємо листів Ольги до письменника, але з тих, що залишилися дізнаємося, що Ольга була скупа на слова і не оспівувала свого кохання у листах: *«Жаль мені, що я не можу послать ні одного прихильного словечка до вас. Змалку така була, така і остаюсь. Не знаю, чи, може, обраченіє окружающих мене людей, ще як я була дитиною, наложило на мене такий одлечаток... ну та що*

80

Там само. – с.585

81

Там само.- с.627

вам сказати, і я надіюсь, що моє серце зогріється біля вас»⁸². А Франко на це все відказував: «ех, та й ліниві ж Ви в переписці! Боже мій!»⁸³.

Згодом Хоружинська та Франко одружуються і настає період, коли письменникові важливо було не стільки розповісти про свої почуття, як розказати про життя, чим він займається і живе. Настав час, коли Франко вже не вишукує поетичної мови, а розповідає про все звичними словами. Листи до Рошкевич були сповнені пристрасті та ніжності, натомість до Хоружинської – розсудливості, розуму та практичності. Роман Горак у своїй повісті-есе «Тричі мені являлась любов» писав: «Франко не кривить душею... Так, Ольга знає, що ніколи їй не скаже і не напише того, що колись писав другій Ользі — Рошкевич. Нехай та далека і загублена любов буде його зіркою. Нехай! Вона ж буде тою, хто піде з ним поруч. Буде ділити з ним кусник черствого хліба; буде ділити з ним горе, біду, все... Буде його захисником і пристанищем. Зробить те, на що не відважилась ще ні одна жінка...»⁸⁴. Тепер ми не впізнаємо тієї манери письма, яку бачили в інших листах: тут нас чекає буденність, а там – кохання. Звісно, що все це було зумовлене і зовнішними факторами: «Дехто вважав, що її одинокою провиною було те, що вона вийшла заміж за Франка в чужі для неї, мізерні галицькі обставини. Сама вона була добра, чула до людського горя, але непрактична в житті, не навчена до біди, не підготовлена до того, щоб великій людині влаштувати безтурботне

82

Франко І. Листи 1874-1885 // Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с.643

83

Там само. – с. 650

84

Горак Р. Тричі мені з'являлась любов : Повість-есе. – Київ : Рад. письменник. – 1983. – с.126

52

життя»⁸⁵. В одному з листів Франкові слова втратили ніжність і набули суворості: *«Щодо грошей і книжок, ти досить непотрібно читаєш мені нотацію... І ніде мені відітхнути, ні з ким душу відвести, бо ти – се я давно побачив – не друг мені, а сурруга, та й більш нічого»*⁸⁶. У листах Хоружинської до Франка ми не зустрінемо глибоких любовних почуттів, розкриття власних переживань чи емоцій. Емоційна віддаленість подружжя відчувається на рівні епістолярних звертань чи формул прощань.

Отже, які б листування ми не аналізували, спершу потрібно звернути увагу на тип листів: чи це інтимні, чи ділові, чи товариські, адже від того залежатиме сама манера письма. І також на зовнішні обставини, при яких відбувається листування, адже на прикладі Франка ми побачили, що його листи – це його життя. Не можемо однозначно стверджувати, що листи з Ольгою Рошкевич і Ольгою Хоружинською за стилем письма як «небо і земля», та все ж відмінності, безперечно, є. Найперше в цих листах відбулася формальна зміна епістолярних звертань і формул прощань, зміст розповідей та емоційного висвітлення. А найголовніше – абсолютно різні почуття, які ми могли простежити, читаючи листи. Це різні життя, переживання, емоції, радості, мелодії кохання та й чоловік це не один і той самий.

Висновки до другого розділу.

Проаналізувавши поетичну мову, форми звертань, художні засоби та обставини під час розмов у листуваннях Івана Франка з

85

Там само. – с.135

86

Франко І. Листи 1874-1885 // Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с.702

жінками можемо зробити висновки, що чоловіча і жіноча манера письма справді відрізняється. Спробуємо виокремити деякі особливості, які, на наш погляд, є характерними для Франкового стилю письма:

1. використання листа-розповідь та листа-сповідь;
2. перенесення внутрішніх переживань на папір;
3. вживання вступних фраз, особливо тих, що несли значення позитивних чи негативних конотацій;
4. експозиція про те, що відбувається навколо, згадка про свою працю, про те, чого він прагне в цих стосунках;
5. використання художніх засобів для передачі емоційного стану та манери оповіді, що складала враження, ніби розмова стає живою: відбувається тут і зараз;
6. вживання поетичного синтаксису, а саме риторичних запитань та стверджень;
7. використання особливих слів-звертань та прощань;
8. конкретика повідомлюваного, раціональна оцінка;
9. значна увага прояву до авторського «Я»;
10. деталізація того, що думає і відчуває до жінок.

Десь Франко поставав для нас ліричним мрійником, а десь – суворим

вчителем. Та попри все у кожних листуваннях він вибудовував свій картковий будинок зі слів, де мешкала історія його дружби чи кохання. І тепер ми можемо відвідати його та відчути затишну атмосферу й тепло домашнього вогнища.

Для жіночого письма були характерними такі риси:

1. замовчування про свої емоції;

2. наявність великої кількості займенників і часток, вступних слів, визначень, а також модальних конструкцій, що висловлюють різний ступінь невизначеності та невпевненості;
3. використання простої мови, позбавленої поетичного синтаксису та художніх засобів;
4. офіційність та упередженість, особливо на початку листувань;
5. відсутність детальних описів подій та почуттів.

Жіночу манеру було важче аналізувати і з причини недостатньої кількості матеріалів, і з стислості викладу. Та все ж з того, що маємо, зробили такі висновки, і про їхню правдивість часто говорив Франко, коли просив жінок писати довші листи та конкретніші, називав їх лінивими чи байдужими. Також варто згадати про те, що обидві Ольги часто виправдовували себе тим, що не звикли до такої чесності, ніжності та легкості у листуваннях, як Франко. Хоча їхні формули звертань та прощань, напевно, найбільше розкривали цвіт їхніх почуттів.

РОЗДІЛ 3. ЛЮБОВНИЙ ДИСКУРС У ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ

ІВАНА ФРАНКА

3.1. «Сойчине крило» І. Франка як лист від імені жінки

Кохання та дружба, зрада та розчарування, закоханість та молодечий запал, щастя й людське горе – розповіді про почуття, які не один раз знаходять відблеск у творчості Івана Франка.

Психобіографічне прочитання художньої прози письменника з погляду відчуттів є багатограним та невичерпним джерелом для досліджень. «Лель і Полель», «На дні», «Із записок Недужого», «Маніпулянтка», «Не спитавши броду», «Для домашнього огнища», «Основи суспільності», «Перехресні стежки», «Герой поневолі», «Батьківщина», «Сойчине крило» - це лише невеликий список прозових творів письменника, які відкривають нам нові грані письменника та його героїв.

Та перш ніж аналізувати будь-який твір, варто згадати, що твір – це не наукова робота, яку можна розкласти на деталі і знайти джерела, а наслідок того, що відчував письменник, пишучи цей твір. І в одній зі своїх праць Б. Тихолоз, досліджуючи творчість Франка, зробив висновок: «Розуміння художньої творчості як психодрами митця, зумовленої його одержимим прагненням самопізнання духовної цілісності, єдності духовного становлення і розвитку, як вияву глибоких травм, насамперед зовнішньо-соціального і внутрішньо-психологічного характеру. Художня творчість стає прагненням позбутися болючих психологічних проблем через подолання кризи духовного буття, спробою винести «за дужки» власного «я» усе негативне, травматичне, «витонченою формою автопсихографії та автопсихотерапії, ліком на власні душевні недуги шляхом їхнього мистецького зображення»⁸⁷. Для свого аналізу ми взяли новелу «Сойчине крило», яка написана у формі листа, тобто це своєрідна «новела в новелі». Сам Франко не раз наголошував на епістолі як

засобі заочного спілкування, яка ставала єдиним видом комунікації з коханою людиною: «Життя моє зложене з паперу та всякої погані, а й любов, той єдиний цвіт – також переважно паперовий»⁸⁸, бо ніщо не змогло б так розкрити світ переживань, як це робить листування. І тим єдиним цвітом для нас постає лист Мані до Массіно: ми не завжди розуміємо, що відбувається, але знаємо, що відчують герої. Як справжній митець, письменник мав нахил «обсервувати людське життя в його найрізномірніших проявах», творив у стані «тієї ніколи й нічим не заспокоєної гарячки, котра змушує ... перейматися стражданнями й радощами, думками й мріями інших людей»⁸⁹. І результатом таких переживань стала психологічна новела «Сойчине крило», розповідь, в якій ідеться про життя Массіно та Мані: «...історія фатального непереможного кохання до химерної, загадкової жінки, яка покидає закоханого в неї мужчину і стає іграшкою інших, а потім повертається до нього», – дає можливість «змалювати сильні характери, глибокі натури, здатні на великі почуття»⁹⁰.

Листування Івана Франка зі своїми адресатами часто нагадували нам листи-сповіді, у яких ми дізнавалися про найсокровенніші деталі стосунків цих людей. І саме такою перед нами постає новела «Сойчине крило» - дуже інтимна, насичена та забарвлена емоційним тоном, в якій відчувається тонка вишуканість мови: «Тямиш той ліс, мій рідний ліс,

88

Франко І. Листи 1874-1885 // Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. – с.139

89

Франко І. Листи 1886 – 1894 // Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. –1986. – Т. 49. – с.216

90

Денисюк І. Про родово-видові особливості "Сойчиного крила" // Українське літературознавство. – Вип. 3. – Львів, 1968. – С. 98

якого нема другого на світі? Се не був ліс, се я була. Я сконцентрувала всю силу своєї волі, весь огонь своєї пристрасті, всі чари своєї душі й тіла, щоб навіки не затертими буквами вписатися в твою тямку... Я брала до помочі все, що було під рукою: сонце і ліс, пурпури сходу, чари полудня і меланхолію вечора»⁹¹. Жінка питає і тим самим хоче відсвіжити в пам'яті Массіно їхні минулі інтимні стосунки. Але виникає запитання: «Для чого»? Повернути минуле, відновити спогади та насолодитись ними, відчуття почуття знову? Але це неможливо. Взагалі для чого Маня надсилає ці листи? «Коли в твоїм серці є ще хоч іскра любові до мене, хоч крапельночка бажання – побачити мене, то се буде та сила, яка притягне й друге крило, другу половину моєї душі до тебе»⁹². Наші відповіді так і залишаються непідтвердженими здогадками, але з цього всього вийшла гарна історія про почуття двох людей. І якби новела та Франкові листи розповідали б про схожі події, ми б незчулися, як перестали розрізняти ці тексти. Твір починається «із записок відлюдка», і одразу на 2 сторінці ми знаходимо слова: «Всі вони поважають мене, але ніхто не має доступу до могого «святого святих», нікому я не відкриваю своєї душі, та й, сказати по правді, ніхто з них не виявляє надмірної охоти заглядати в мою душу»⁹³, які перегукуються з тим, про що Франко писав у листі до Уляни Кравченко: «Ви так само, як я, інтересуетесь тільки Мироном

91

Франко І. «Сойчине крило» // Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. –1986. – Т. 22. –

с.57

92

Франко І. «Сойчине крило» // Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. –1986. – Т. 22. –

с.68

93

Там само. – с.54

58

поетом, а не Іваном Франком, наймізернішим з усіх Іванів»⁹⁴. Массіно, як і Франко, розчарований, каже, що його життєва дорога була важкою і в ній він втратив багато цвіту та мрій, поховав свої ілюзії. Та обоє прагнуть зберегти рівновагу духу, не дати почуттям переважити над розумом. Ці чоловіки побудували у своїй душі твердиню, у якій живуть. Вони не завжди були такими: Массіно згадує про кохання, яке було у його житті три роки тому і відчуває, що йому ще досі болить те «загадкове щезнення», згадує до найменших деталей, як зустрів її і віддав все найкраще, що було в його душі. 1905 рік – час, коли Франко не пише у своїх листах відвертих зізнань, не будує дім-мрій, це період, коли час уже поставив все на свої місця. Можливо, «Сойчине крило» - це своєрідний «підсумок почуттів» ?

Конфлікт, який будувався у Франка з Ольгою Рошкевич та Хоружинською, полягав у громадських та соціальних прагненнях. Чоловік неодноразово наголошував на важливості спільної праці в сім'ї, жіночої підтримки в соціальних питаннях: *«А друге, що потрібно, - се високої, гуманної і чесної цілі, за котру б тото подружжя боролось спільною силою весь вік; тота боротьба одна може вічно піддержувати їх любов»*⁹⁵. А в новелі знаходимо дорікання Мані до Массіно: *«Ти весь думками й душею буяв у будущому, в громадській праці, а не знав, що діється ось тут коло тебе. ... У мене перед очима миготіли, мерещилися та іскрилися інші, широкі, чудові світи. Світи, про які тобі й не снилося, бідний мій Массіно. Світи, повні невимовної*

94

Франко І. Листи 1874-1885 // Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 48. –

с.97

95

Там само. – с.324

*розкоші, вольної волі»*⁹⁶, можливо, такі ж докори Франко чув від своєї дружини, Ольги Хоружинської. У їхніх листах чоловік багато писав про досягнення у своїй роботі та майбутні прагнення, бачимо Ольжину підтримку, та щось йде не так і Франко дорікає Ользі, що та не цікавиться нічим, окрім плати за квартиру та щоденних турбот.

Інтимні листування Франка – це ніби окрема розповідь двох закоханих про любов як щось небесне і життя – безкінечну рутину. Звідси ми дізнаємося, чим жили закохані, що почували і складається враження, ніби читаємо не чийсь листи, а гармонійно складений роман, який хтось нам збоку начитує. Підтвердження своїх слів знаходимо в І. Денисюка: «Властиво він і вона написали дуже цікавий епістолярний роман, який далеко переріс рамки любовного, бо є у ньому все, чим повниться душа «знаменитого» гімназиста й студента – молодого «чоловіка цілого» і його коханої – учениці, – найінтимніші почування й політика, політекономія, філософія й література, дидактика»⁹⁷. Де-не-де оговтуємось від настільки реалістичної розповіді та далі поринаємо в море переживань й ейфорії. Ніжні звертання, інтимна відвертість, оспівування почуттів – все це змушує нас доторкнутись до того, що відчували адресат та адресант. Так само читаємо і «Сойчине крило», хоча тут дійсність значно реальніша: немає такої поетичної мови, як у листах. Новела – це теж листи, які час від часу перериваються ліричними відступами і складається враження розмови між Мані та

96

Франко І. «Сойчине крило» // Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. –1986. – Т. 22. – с.69

97

Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. – Львів: Науково-видавниче товариство “Академічний Експрес”, 1999. – с.142

60

Массіно. Розмова, у якій боляче слухати наступну подію та переживання через неї. Це ніби лист-сповідь, а сповіді бувають страшними та стражденними. У ньому Франко застосовує форму висловленого монологу, де велику роль відіграють звернення до уявного чи реального, але відсутнього в час мовлення співрозмовника. Застосування такої форми нарації дає змогу масштабно малювати реакції героїв. Ще крок – і ми починаємо уявляти почуте та переживати біль чоловіка, біль, який не вгасає після стількох років розлуки та намагань все забути. Листи Франка – це ніби закоханість та мрії про майбутнє, листи від сойки – буденщина й страждання, ніби зламане крило, яке вже не болить, бо не живе, не існує, але нагадує про себе, мов у страшному сновидінні.

Ми чуємо ім'я Маня, яке походить від Марії, і в нас одразу виникає образ Божої Матері, чистої та ніжної, як лілеї. Але згодом дізнаємось, що головна героїня – це зовсім інший тип жінок, ніж ми могли собі уявити. Думаємо, що Франко навмисно використовує такі інтерпретації, щоб ще більше зруйнувати будь-які наші здогадки про цю невідомку. У словах Мані нам не раз здається, що десь ми це вже чули, десь вже грала схожа історія кохання. І такою мелодією для нас є ці слова-признання і відчаю водночас, через які складається враження, що говорить не Маня, а Ольга Рошкевич: *«Не сердься на мене, Массіно мій! Я не винувата, що ти в моїм житті був тим палким сонцем, яке змушує квітку розвинути і розпуститися і відкрити свою чашечку, і розлити свої найкоштовніші пахощі. І признайся одверто, перед самим собою, чи ти тоді не був щасливий? Чи я не була квітчастим оазисом у*

*твоїм житті?»*⁹⁸. Любов, мов те сонце, яка має свій час сходу, заходу та випромінювання найбільшого тепла. Такими і були стосунки Ольги Рошкевич та Франка: очікування сонця, прагнення якнайдовше насолодитись його ласкавістю, зловити промені та заховати для себе. Сонце не завжди гріє лагідно – іноді обпікає, але ми завжди його чекаємо, як і любов, людини, яка прийде і обігріє найтемніші та найхолодніші закутки нашого серця. Можливо, таким сонцем була Ольга, і так опромінювала Франкову душу, що несла було приховувати емоції в собі. З листа Мані дізнаємось, що серце чоловіка було зачиненим й забарикадованим терпінням і болем, та сердечність, щирість і найсильніше любов змогли розпалити цей вогонь. І герої прожили чудове літо, про яке не раз читаємо у листах. Літо – період палючого сонця, час любові та радості, але потім приходиться осінь – час, коли все стає на свої місця, час, коли потрібно робити вибір, час, коли ми мерзнемо, сумуємо та ще більше потребуємо когось поруч. У вересні 1879 року Франко пише свій останній лист до Ольги Рошкевич, випадковість?

Дізнаймося, як співає сойка. Частими прощаннями у Франкових листах є слова «Твій Іван» у різних варіаціях, так само Рошкевич та Хоружинська любили писати «Твоя Ольга». Займенник, який ще раз і ще раз підкреслює приналежність до когось. І те саме є у новелі «Твоя сойка», можливо, і тут віднайдемо зв'язок та схожість? Сойки – птахи, які створюють пару на все життя. Чого не можемо сказати про життя Мані, яку обставини змушували щоразу ставати домашнім вогнищем

для когось іншого, зовсім чужого. Любов Боярська зробила висновок, що «Сойка в новелі є атрибутом жінки – активної героїні, якій належить пробудити героя до справжнього життя»⁹⁹. Чому Франко обирає цього птаха? Можливо, щоб протиставити цих героїв, а може, згадує відому легенду про сойку, якій сподобався спів чоловіка, та через декілька днів зникла і сойка, і дівчина, яку кохав чоловік, залишились тільки чарівні пісні як спогад про закоханість. Спогадом у новелі стають листи, які зворушують серце й завдають болю, та крило сойки, яке повертає у минуле Массіно і кличе у вир емоцій та почуттів. «Самостійного значення набуває надіслане в листі сойчине крило, назва якого стала заголовком твору. Звісно, сучасному читачеві важко сприймати як романтичний прийом вкладення в лист крила власноруч забитої Манею пташки. У своєму посланні вона вмотивовує це вбивство ревностями до птиці. І покладає надію, що це крило, символ їхнього взаємного кохання і щасливих днів, проведених разом у лісі, пробудить світлі спогади у Массіно»¹⁰⁰.

Ще однією особливістю новели, про яку не можна не згадати, це манера розповіді чоловіка. Для нас Франко і Массіно з цього погляду постали абсолютно різними оповідачами. Франко пише метафорично та розлого, його розповіді містять деталі, з історій можемо скласти книгу опису різноманітних почуттів. А Массіно нагадує нам манеру Стефаніка або навіть радше Тютюнника: болить те, що й інші не помічають, любов і мука – основні рецепти розповідей. Коротко і

99

Боярська Л. "Сойчине крило" Івана Франка: інтеграція новітніх європейських літературних пошуків / Іван Франко: дух, наука, думка, воля [Текст] - С. 784

100

Денисюк І. Про родово-видові особливості "Сойчиного крила" // Українське літературознавство. – Вип. 3. – Львів, 1968. – С. 27

сильно, немає довгих пояснень, а є констатація факту: мені болить, ти ворушиш мій затаєний біль, для чого це повернення в минуле. І навіть коли Франко писав до Уляни Кравченко чи друзів-чоловіків про свої страждання, він говорив про це так поетично, що ми не відчували до кінця сили цього почуття. А наш герой сказав одне речення – і ми співчуваємо і співпереживаємо разом з ним. *«...пишучи се, немов душею розмовляла зі мною і, укладаючи свої фрази, рівночасно своїми ящірчачими очима слідила кожний рух моєї душі»*¹⁰¹ – так Массіно пише про Маню і не дарма він боявся відкривати листа і думав про те, щоб знищити його і забути: *«Нерозв'язана загадка цікавить, навіває жаль або тугу – все те приємні почуття. Розв'язана може зранити або вбити»*¹⁰². Бо Маня – це незагоєна рана, яка кровоточить і не дає про себе забути ні на день. За три роки він навчився жити по-іншому, без неї, навчився втихомирювати свої почуття. *«Втеча від життя, культ самотності і самоцінності здаються герою новели єдино можливими після тієї тяжкої травми, яку він пережив три роки тому»*¹⁰³. І тут знову вона, фантастка і романтичка, яка прийшла зворохобити минуле, яке й без того завдає болю: *«Женцино, демоне! Чого тобі треба від мене?...Я віддав тобі все, що було найкраще в моїй душі, без домішки хоч би атомика низького, підлого, брудного, а ти погралася моїми святощами і кинула їх у болото. Я вірив у тебе, як у себе самого, а ти кажеш, що лише ролю грала переді мною»*[26,63] Можливо, саме так

101

Франко І. «Сойчине крило» // Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. –1986. – Т. 22. – с.84

102

Там само. – с.56

103

Боярська Л. "Сойчине крило" Івана Франка: інтеграція новітніх європейських літературних пошуків / Іван Франко: дух, наука, думка, воля [Текст] - С. 782

Франко думав про своїх жінок: зворушили потаємні та забуті почуття, дослідили кожную частинку його душі, а потім забули зачинити за собою двері та попрощатись і пішли, залишивши стільки запитань та почувань назовні.

Недарма львівський дослідник А. Печарський писав: «Образ сойчиного крила – це добрий сніданок віри і надії персонажів, але погана вечеря їхньої любові»¹⁰⁴. Сніданок – початок дня, пора, коли ми складаємо плани, повні ентузіазму та готові до нових вражень, та вечір – це час, коли бачимо результат нашої праці, не завжди все вдалося, часом ми засмучені. Кожного ранку ми покладаємо надії, що події дня стануть чимось особливими, радісними, а на вечір бачимо реальність, яка не завжди тішить. Так само і з нашими героями, які на початку історії закохуються та вірять, що їхня любов буде завжди разом. Але приходить вечір кохання і ми відчуваємо, що прийшов він за руку з стражданнями, розчаруваннями, бо ж немає інших рецептів, як любові і муки.

Створюючи жіночий образ у новелі «Сойчине крило», Франко мимоволі ставив перед собою завдання відтворити манеру письма жінки до чоловіка. Жінки у Франкових творах наділені сильними рисами, потрапляють у пікові ситуації та виявляють свої почуття значно глибше, аніж їхні чоловіки. У жіночих образах письменник поєднує протилежні контрасти, чим розширює нашу уяву та витворює жінку поза рамками можливого. Письменник не раз наголошував на особливому впливі жінок на його життя та літературну творчість. Не

раз саме жінки надихатимуть Франка на прекрасну інтимну лірику. Недарма в одному зі своїх віршів писав «Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса. Небезпечне оружжя – жіноча краса. Ані мудрість, наука, ні старші літа не дають проти неї міцного щита»¹⁰⁵. Та не тільки зовнішній красі піддавався, а ще більше значення мали релігійні, політичні та соціальні принципи. І про це говорить не один дослідник його творчості: «та не вдаючись в розшифрування дійсних людей Франкових персонажів – його жіночі постаті, креслені зо справжнім спочуттям до їх долі й готовістю вирозуміти кожний їх крок, навіть коли він злочинний – є теж немаловажним джерелом для пізнання становища Франка до жіночого питання. Це не випадкове, що часто в творах більш хвилюючі є героїні, ніж мужчини»¹⁰⁶.

Отже, історії кохання у Франковому житті – це не ще одна love story життя письменника, а існування «двох окремих світів», які ми тепер знову і знову можемо пізнавати читаючи та досліджуючи, і які залишили слід у його житті. Як відомо, не всі листування збереглися, та ті, що маємо, подають нам яскраву картину любові: без масок, в істинному світлі. І їхній слід ми знаходимо у ліричній та прозовій спадщині письменника, там побачимо не забруднені світом почуття, мріяння про власну сімейну перспективу, кризові моменти важких любовних розчарувань. «Сойчине крило» - це не жалюгідна копія втраченого кохання, це історія про почуття, які болять і в тому болі ми ще глибше пізнаємо героїв. Любовні листи «портретують» свого автора

105

Франко І. Дещо про себе самого // Франко І. Літературно-критичні статті. – К.: Держлітвидав, 1950. – С. 123

106

Книш. І. Франко і рівноправність жінки. – Вінніпег, 1956. – С. 114

напрочуд чудово та виразно. У листі ми можемо знайти той образ, який залишив автор, його характер, темперамент, почуття. Без сумніву, Франко як глибокий аналітик індивідуальної людської душі й складних міжособистісних взаємин намагався заглибитися у природу цього кохання, осягнути це почуття, що дало свій відбиток на його письменницьку творчість та життя загалом. Не можемо стверджувати, що листування Массіно і Мані – це виплід довгих Франкових листів з адресатками. Та справді знаходимо схожі нитки та паралелі. У манері Мані Франко синкретизував особливості чоловічого та жіночого стилів письма. Це проявилось і в деталізації думок та подій, і в перенесенні внутрішніх переживань на папір.

3.2. «Отся любов перемучила мене дальших 10 літ»

Я не хочу бути павуком, своїх мрій плетінням
Не хочу ловити твоїх почуттів і твого погляду;

Нас розлучив вал життя, отже, нехай ці мрії,
Закляті в слова, живуть, з хворим серцем гинуть.

Іван Франко “До Ц[еліни] Ж[уровської]”

Целіна Журовська – дівчина, якій Франко пропонував свою руку, заохочував до спільної праці, хотів стати другом впродовж усього життя. Пишучи листи до Целі, Франко підписувався “Stefan Malewski” і виникає теорія, що таким чином хлопець хотів стати для дівчини солідним чоловіком, людиною з відповідною посадою, а не молодим руським студентом філософського факультету. Та й знав, якщо дівчина отримає листа від «Івана Франка», то відповіді точно не варто очікувати. Часто до листів прикріплював присвячені їй поезії. Журовська була доволі високою і в міру стрункою, вміло зачаровувала і віяла холодом в очах. Одного разу підійшов до вікна дівчини і спитав: «Чи будеш відповідати на мого листа?», на що отримав відповідь: «Ні, не буду». Уже згодом Журовську питають, чому вона не звертала увагу на хлопця, а вона відповість просто: він їй не подобався. Їй подобались брюнети, а він був рудуватим – ось і вся причина. Целіна і тітка дівчини, яка була людиною строгою, вважали, що їй потрібен чоловік зі становищем і маєтком. Щасливе майбутнє може бути тільки з чоловіком, який не може розраховувати на те, що в неї є камениця, та повинен бути вже цілком зреалізованим матеріально. І хоч пов'язати своє життя з Целіною хлопцеві так і не вдалося, та ми ще довго знаходимо слід та відблиск дівчини у творчості та житті. Написавши повість «Лель і Полель», Іван Франко звернувся до Целіни Журовської з проханням прочитати його повість. У відповідь отримує слова, що її цікавість не сягає так далеко, аби читати чужі рукописи. Наступною

спробою було дати прочитати твір «На дні», який дівчина теж знехтувала, сильно образивши хлопця. У 1899 р. Франко написав низку поезій, у яких знаходимо його пережиття, пов'язані з Целіною Журовською - Зигмунтовською. Дивно, що Целіна не цікавилась Франком, бо не одна дівчина того часу була б рада, що їй присвячують цілі доробки, а та навіть крихти жалю не мала. Навіть «Зів'яле листя» не вразило її серця, і справили враження в одному вірші, як сама казала, лиш описи квартири. І надалі впродовж наступних років життя ми ще не раз знаходимо відгомін того, що залишила жінка у житті письменника. Одного разу Франко навіть спитав її, чи одружилась би з ним, якби він покинув свою дружину Ольгу. Ця жінка не стала відомою письменницею, культурною чи громадською діячкою, визначною та примітною для суспільства, та так запала у душу чоловікові, що більше вже ніколи не переставав думати про неї і кожного разу шукав нагоди для зустрічі.

У листі до Агатангела Кримського юнак писав: *«Фатальне для мене було те, що, вже листуючись з моєю теперішньою жінкою, я здалеку пізнав одну панночку-польку і закохався в неї»*¹⁰⁷. В одному з віршів «Зів'ялого листя» Франко писав про неї так:

Явилась третя — женичина чи звір?

Глядиш на неї — і очам приємно,

Впивається її красою зір.

То разом страх бере, душа холоне

І сила розпливається в простір.

107

Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка. – 1986. – Т. 50. – с.114-115

*Спершу я думав, що бокує, тоне
Десь в тіні, що на мене й не зирне —
Та враз мов бухло полум'я червоне.*

*За саме серце вхопила мене,
Мов сфінкс, у душу кігтями вп'ялилась
І смокче кров, і геть спокій жене¹⁰⁸.*

Найгіршим для чоловіка було те, що познайомився з Целіною вже під час того, як листувався з майбутньою дружиною – Ольгою Хоружинською. Та дівчина однаково не відповіла юнакові взаємністю: не зможе вона покохати рудоволосого «русина», з поганими манерами, без маєтку. У 1940 році Зигмунтовська скаже таке: «У 1896 році вийшла заміж за чоловіка на 23 роки старшого від себе. Вийшла заміж за такого, хто відповідав їй, бо мав добре прізвище і солідну посаду, хоча любив випити». Попри це жінка назавжди залишилась не тільки у Франковому серці, а й житті. І не раз дратувала Хоружинську своєю надмірною присутністю у житті та сьогоденні чоловіка.

«Зів'яле листя», «Лель і Полель», «Мій Ізмарагд», «Із днів журби», «Перехресні стежки», «Лісова ідилія» - це лише маленька частина творів, у яких Іван Франко витворював вимріяний ідеал, образ, який він склав у своїй душі:

*Я не люблю тебе, о ні,
Люблю я власну мрію,
Що там у серденьку на дні
Відмалечку лелію¹⁰⁹*

І одним з таких наслідків знайомства Журовської з Франком є повість «Маніпулянтка». Дослідники творчості Івана Франка з упевненістю стверджують, що Целя – це і є та Целіна Журовська-Зигмунтовська, жінка, у яку довгий час був закоханий Франко і яка «відкинула його чисту любов». Наша героїня теж є поштаркою на державній посаді та високо несе свій стан. Відкидає любов, як його сама називає, «кандидата на Кульпарків», рве його листи та називає цілковитою маячнею. Згадаймо хоча б описи Целіни у самому творі: молода, вродлива, любить красу і грацію; а «кандидат на Кульпарків» - заляканий, непевний, з рудуватим волоссям. А чи не було це істинне змалювання самого себе в образі Семіона Стоколоси? Хлопець пише до дівчини з усією щирістю почуттів та бажає лиш одного, щоб дівчина дозволила йому розповісти про себе, щоб краще пізнати, та дати знак, що не має проти нього жодної антипатії. На що дівчина називає його дурнем та привселюдно присоромлює. Не раз дівчина обговорювала хлопця з насмішкою і глузуванням. Те саме знаходимо і в розповідях Тараса Франка про любов його батька та загадкової жінки. Можливо, відчуваючи таке ставлення до себе, Франко вирішує писати про це для того, щоб розбудити хоч крихту жалю. Для того, щоб показати, що насправді він зазнавав, переживаючи все це. Героїня вражає нас своєю прагматичністю та байдужістю, своєю життєвою ціллю бачить роботу, свою професійну реалізацію: самостійний поштовий уряд, маленький будинок з маленьким городом у містечку. І саме про таку жінку ми читаємо тепер у спогадах сина Франка: прагматичну, байдужу та незалежну.

Зображаючи Целю, Франко використовує опис природи на фоні, який додає ще більшого розуміння цілковитого спокою, ідилії, яку вибудовує письменник. Таким чином Франко ніби показує нам, як має виглядати справжня жінка. Створює портрет жінки нового часу: вільної, совісної, незалежної, войовничої, точної, самостійної, розумної, відвертої, прямолінійної. Також нашу Целю не переслідує гіпертрофоване бажання одружитись. Суспільство не впливає на неї і не диктує правил «одруження як ціль життя». Жінка, яка не звикла підкорятись, піддаватись та належати комусь: *«я чую себе незалежною, чую, що живу власною працею, що не впадаю нікому тягарем, не дбаю ні про чю ласку»*¹¹⁰. На наш погляд, описуючи ставлення Целіни до Стоколоси та його листів, Франко мимоволі розповідав про свою ситуацію. Целя вважала листи хлопця дотепними, й, що їх можна читати заради забави замість газети. Пишучи, Семіон каже, що не просто йому наважитись на листи і кожного разу з нетерпінням очікує відповіді, якої так і не отримав жодного разу. Признається, що не може жити без дівчини, вона ж у відповідь сміється і каже: «Ха-ха, а я без вас можу, а про вас і чути не хочу... усе це мене зовсім не цікавить, і про це ви можете догадатись з мого погляду». Можливо, те саме відчував і Франко, коли раз по раз не отримував відповіді на свої листи та прохання прочитати твори. Одного разу жінка привселюдно рве лист на шматки та викидає їх на вулицю, чим не просто бентежить хлопця, а дає зрозуміти, що між ними справді нічого не може бути. Після цього Семіон Стоколоса пише, що нарешті зрозумів: його кохання не вдасться реалізувати, і особа, у яку він так пристрасно закоханий, не

110

Франко І.Я. Зібрання творів у 50-и томах. – К.: Наукова думка, 1978 р., т. 18, с. 37

відчуває до нього зовсім нічого. Хлопець осмислив, що не невзаємність зруйнує його почуття, а навпаки – його любов знищила б Целіну. З наївною вдячністю і простотою серця дякує Богу, що дозволив йому глибше пізнати себе та зрозуміти: шалена й пристрасна любов, яка не знайшла б меж, і в його особі перетворилася на простого сторожа, тирана душі для неї. Для Целі ніби мало настати полегшення: позбулась надойдливого залицяльника. Та на мить навіть відчула гірке почуття жалю й розчарування.

Друга половина XIX ст. – час, у якому питання жіночої емансипації набуває гострої національної проблематики. Представлення проблем «жіночого робочого питання», актуалізація жіночого руху у той час, виявлення успіху в галузі науки та мистецтва – це те, що зробило значний вклад у становленні тогочасної жінки як особистості. Осмислюючи ці проблеми у своїх творах, Франко не просто писав про «жіноче питання», а створив літературну платформу для створення нових жіночих образів. У центрі перебувала жіноча праця як засіб створення незалежності жінки. Ці абсолютно різні жінки з різними особистими долями, внутрішнім світом, поєднані однією ідеєю – ідеєю вільності та незалежності у становленні. Темі обговорень у них не обмежуються питаннями «дітей, їжі, чоловіка», а зацікавлення сягають думок про суспільні значення.

Невипадково у багатьох Франкових творах головною героїнею виступає жінка, яка водночас є люблячою, розумною та переконаною. І Франко є одним з перших, хто заговорив про внутрішній світ жінки, який відрізняється від усталених норм та правил. «Історичний

документ поглядів Івана на жіноче питання»¹¹¹ - саме так Огоновський говорив про твір «Маніпулянтка». У час написання Франко бере активну участь у підтримці емансипаційного руху: виголошує першу доповідь про рівноправність жінки, підтримує створення першого Жіночого товариства. І щонайголовніше: називає ХІХ століття віком емансипації. «Маніпулянтка» ніби мала стати своєрідним підсумком, проголошенням жіночих прав та рівності, маніфестом феміністичних поглядів того часу. У цьому творі письменник створює новий тип жінки: емансипованої та незалежної, руйнуючи стереотипний образ. Целя стає новим активним типом жінок, соціально захищених. Целіна не є негативно налаштованою проти чоловічої статі, а навпаки намагається знайти чоловіка, з яким би могла розділити свої життєві й суспільні погляди. Та Семіон Стоколоса хіба лиш дратує дівчину своєю дивакуватою поведінкою, а доктор Темницький має зовсім іншу модель життя.

Чи можемо сказати, що принципи доктора – Франкові принципи? Певна річ, ні. Доктор не поділяє феміністичних ідей Целіни, хоче бути з жінкою, яка постійно тільки й те робить, що пере одяг, чистить чоботи, миє підлоги. Молодий Темницький не бачить у дівчині жінки, яка хоче працювати, досягати професійних вершин, а лиш наймичку, істоту, якій доводиться терпіти всі чоловічі примхи та недоліки характеру. Натомість Франко не раз у листах до жінок спонукав їх до праці, до письма і строго критикував за те, що жінки пасли задніх. Наголошував на постійній економічній залежності від чоловіка, у яку часто потрапляли жінки та хвилювався через соціальну незахищеність

111

Огоновський О. Історія літератури руської. – Львів, 1893. – Ч. III. – С. 967

українських жінок. Тому Целя - жінка, яка створює конфлікт, кидаючи сміливий виклик не тільки доктору, а й тогочасному суспільству. Хоче чогось досягти, здатна обстоювати свої права, прагне мати особисті гроші та власний дім. Тим самим створює новий сценарій у класичному розгортанні подій.

Проте, розповідаючи про свою наречену, доктор Темницький каже, що в неї поверховий спосіб мислення. Його лякає у дівчині брак всякої думки про життя та обов'язки. І нам навіть починає здаватись, що чоловік навпаки виступає за те, щоб жінка творила і мислила, а не тільки куховарила. Далі зазначає, що жінка обов'язково має мати свою думку на устрій та розвиток життя, щоб виховати належним чином дітей та вміти підтримати чоловіка в часі сумнівів, знесилення, матеріального недостатку. І найбільше наголошує, що сповнити своє призначення жінка може тільки, самотійно стоячи на власних ногах, власною думкою і працею здобувати самодостатність. Декілька разів Темницький ніби ненароком торкає обговорень, які були предметом Целініних мрій та тихих бажань. Дівчина при тому соромилась, шарілась і відчувала, ніби електричний струм пробігав по її тілі. Доктор ніби хоче бачити біля себе повноправну дружину, а не тільки матір своїх дітей. Наголошував, що хай би жінки вчилися, писали, здобували вищу освіту, змагалися з чоловіками на полі публічної діяльності. І найбільше говорив, що хай би жінки емансипували від усіх своїх слабкостей, недоліків, пересудів, нав'язаних суспільством норм. Та хай лиш не стають незалежними від зв'язків подружжя та любові: вічне нарікання на чоловіків, пропаганда ненависті до вусатого роду – це вже стане психофізіологічним збоченням. «Пропаганда емансипованого монастирства» - ось як чоловік називає таку позицію.

Целіна частково погоджується з такою думкою, та готова протестувати: пан Темницький бачить одне вирішення цієї ситуації – одруження. Одруження як рятівне коло від низької простоти, від звичайливості праці, від гонитви за куснем хліба. Чоловік стверджує, що всі ці соціальні проблеми вирішить тільки одруження.

Натомість у словах пана Темницького ми бачимо чітко іншу позицію щодо питань емансипації жінки. Свої жарти та розмову він звертав винятково до Целі. Жартував з жінок-урядників, майстринь, вигадував анекдоти про старих панночок. Дівчина розуміла, що все це має якусь ціль і не є простою балаканиною, відчувала, як після тих розмов їй ставали огидними думки про світ, життя, отримувала знеохоту до думання та праці. Та те, що зупиняло Целю не перебувати більше біля пана, це відчуття опори. Старий Темницький був опікуном дівчини після смерті дідуся, і це відчуття зв'язку теперішнього з минулим ніяк не дозволяли Целіні змінити житло. Це була ніби остання інстанція, де дівчина мала хоч якусь точку опори в житті. Тому переборювала себе та далі терпіла неприємні закиди, знеохочення та знервування.

Ще однією цікавою деталлю для нас у цьому творі є порівняння Франкової та Семіонової манер письма. Чоловіки знаходяться в одному становищі: пишуть для того, щоб привернути увагу, щоб отримати хоч крихту надії, та не отримують нічого, окрім байдужості. У звертаннях до жінок і Стоколоса, і Франко використовують ніжне звертання «пані», називаючи їх ангелами, які підкорили їхнє серце. У листах чоловіки одразу вибудовують плани на майбутнє: як гармонійно і щасливо влаштувати спільне життя, як працювати на спільне благо. Та знову ж таки отримують тільки насміх у відповідь, скільки ж разів

жінки насміхалися та безцеремонно відмовляли. Лист, який був пристрасний у висловлюванні почуттів, був тільки ще одною причиною для глузування. Та, на наш погляд, Целіна у житті не висловлювала усіх тих почуттів, що її героїня, вона висловлювала тільки свою байдужість. А це ще більше ранило Франка.

Висновки до третього розділу.

«Сойчине крило» та «Маніпулянтка» - це різні віхи життя та творчості Франка. Це різні етапи у становленні автора, та є щось, що об'єднує ці два твори. Це жінка. Жіночі образи, які витворював Франко, ніколи не були пересічними. А завжди несли в собі силу: силу любові, силу незалежності, силу чуттєвості та навіть силу байдужості. І всюди це були сильні особистості. Такі твори Франка – це не розповідь про ще одне кохання, а історія відкриття душі та почуттів. Зображаючи події та героїв, письменник насамперед відкривав душу тому героєві. Тому ми навіть не можемо поділити їх на позитивних та негативних, адже немає таких емоцій та відчуттів. Ми не можемо засудити, до прикладу, Целіну за її почуття, бо це те, що не підлягає осуду та правилам. Так само і не засуджуємо Маню: те, що жінки любили не так, як від них очікували, або й зовсім не кохали, ніколи не виливалось у негатив від Франка. Незважаючи на всі ті намарні спроби та намагання завоювати Целіну, письменник не спотворив нашу героїню. Він всього лиш подає її почуття. Протилежне почуття до любові – байдужість. Саме байдужість, а не ненависть, бо ненависть – це теж почуття, а в нашому випадку – пустота.

І найголовнішим для нас є те, що, пишучи, Франко завжди подавав деталі свого життя. Нехай навіть його погляди, думки, переконання. Але власне з таких деталей ми потім можемо створити

повну картину того, ким був Франко. Недарма він казав, що «життя складається з паперу». З тих невеликих розповідей, з яких можемо скласти цілковитий пазл, частинка за частинкою.

ВИСНОВКИ

Українська епістолографія розпочала свій шлях від Феофана Прокоповича з XVIII століття та триває до сьогодні. За цей час дослідники повною мірою опрацювали всі аспекти: установили епістолографію як окрему галузь науки, розробили теоретичні засади листа, виокремили лист як самостійний жанр. Епістолографія як галузь літературознавства вивчає зміст, поетику, форму листів. Та в сучасному українському літературознавстві теорія листа розроблена недостатньо. Оскільки лист знаходиться на межі життя та творчості його основними ознаками листів є достовірність фактів, адресованість, послідовність викладу, інтерпретація описуваного, хронологічність подій. Зацікавлення епістолярною літературою допомогло краще з'ясувати деталі з життя адресатів та адресантів. Письменники різного часу приклали багато зусиль до того, аби лист як жанр еволюціонував від приватної кореспонденції до художнього твору. Листування є надзвичайно важливою частиною творчої спадщини письменників, що відображає позиції автора, його світогляд, національну свідомість, феномен його душі, а також особливості його мовного стилю, а тому, на нашу думку, і надалі ставатимуть об'єктом наукових літературознавчих та лінгвістичних студій. Лист як особливий жанр ще споконвіку мав три шляхи розвитку: приватне листування; листування, яке було спрямоване на широке коло читачів, та художні твори, які писались у формі листа. Найкращим дослідником епістолярної творчості до нашого часу був Іван Франко, який розумів усю важливість матеріалу. Тому, працюючи на дослідницькій ниві, намагався зробити все, щоб видати листи, які потрапляли до його рук.

Саме тому завдяки плідній праці Франка у 1906 р. виходить видання листів М. Драгоманова, де дослідник розповів про три засадничі принципи формування епістолярної спадщини. Недивно, що листуючись з рідними, друзями, колегами, чоловік особливу увагу звертав на точність, пунктуальність, деталізованість, адже розумів, що на основі цього матеріалу згодом робитиме висновки не одне покоління дослідників. У своїх розповідях Франко називає листування втечею від власних проблем та ілюзій.

Проаналізувавши епістолярій письменника, за характером порушуваних проблем ми чітко виділили такі групи листів: родинно-побутові, інтимно-товариські, ділові, листи з критикою або самокритикою. Франкове коло спілкування є надзвичайно великим, тому виокремимо лише невелику частину. Родинно-побутові листування представляють листи з Уляною Кравченко, дружиною Ольгою Хоружинською та Ольгою Рошкевич (хоча ці листи часто перегукуються з інтимно-товариськими); інтимно-товариські – з Ольгою Рошкевич, Ольгою Хоружинською та Клементиною Попович; ділові листи – з Агатангелом Кримським, Наталією Кобринською (та ця група листів матиме величезний список адресатів); листи з критикою – з Михайлом Коцюбинським, Наталією Кобринською, Ольгою Рошкевич, Осипом Маковеєм. Тематика листів різноманітна: це і повідомлення про життєві ситуації, і висловлення ставлення до різних ситуацій, і мотивація до подальшої праці. Франко відтворює форму безпосереднього спілкування з адресатом, зберігає дозволену тональність спілкування. Здебільшого адресанти надсилали розлогі тексти, а не короткі нотатки.

Інтимний дискурс посідає важливе місце в епістолярії серед українських письменників, особливо Івана Франка. В інтимному листі адресат є центром оповіді, на який орієнтується адресант. Хоча з одного боку автор орієнтується на почуття того, до кого пише, а з іншого вибудовує розповідь навколо свого досвіду та своїх рефлексій. Інтимні листи Франка завжди охоплювали не тільки любовні настрої та почуття, а й національні, культурні та громадські проблеми. Адже письменник у листах завжди охоплюватиме добу і місце, у яких жив і творив. Досліджуючи епістолярій І. Франка, ми впевнено зробили висновок, що ці листи дають не тільки багато матеріалу щодо вивчення творчості, біографії, політичних поглядів митця, а й для розуміння тогочасної культурної та політичної ситуації в Україні.

Письменницький інтимний лист не тільки описує емоційно-психологічний портрет автора, а й через слово передає читачеві стани переживання, любові, радості, суму, жалю. Опрацювавши теоретичний матеріал, ми дійшли висновку, що інтимний лист – це жанр, який характеризується особливою близькістю адресата та адресанта, специфічною мовою, добре обізнаною ситуацією, емоційністю. Особливістю також є обірваність фраз, створення любовного коду та метамови.

«Сойчине крило» та «Маніпулянтка» - це лише невелика лепта того, де Франко не просто витворював жіночі образи, надавав їм автобіографізму, а й використовував жанр листа. Таким чином ми значно глибше можемо зрозуміти та проаналізувати почуття героїв. Та однозначно стверджуємо, що будь-який аналіз любовного інтимного дискурсу у творчості ніколи не буде точним, бо тільки двоє людей знають справжню історію. Створюючи жіночі образи у новелі

«Сойчине крило» та оповіданні «Маніпулянтка», Франко мимоволі ставив перед собою завдання відтворити манеру письма жінки до чоловіка та навпаки. Жінки у Франкових творах наділені сильними рисами, потрапляють у пікові ситуації та виявляють свої почуття значно глибше, аніж їхні чоловіки. У жіночих образах письменник поєднує протилежні контрасти, чим розширює нашу уяву та витворює жінку поза рамками можливого. Говорячи про жінку, Франко висловлював свої позиції щодо їхньої праці, становлення у суспільстві, участі у культурному та громадському житті. Письменник не раз наголошував на особливому впливові жінок на своє життя та літературну творчість. Історії наших героїв – це не тривіальна історія кохання, а відтворення світу, у якому жив і творив Франко. Історія, яку, якщо розуміти, захочеться перечитувати знову і знову.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Басс І. Художня проза Івана Франка. – К., 1965. – 312 С.
2. Білецький О. Художня проза І. Франка // Білецький О. Зібр. праць: У 5 томах. – К., 1962. – 358 С.

3. Бондар Л. Кохання без тьми: штрихи до ліричного портрета Ольги Рошкевич у збірці Івана Франка «Із днів журби» // Слово і Час. – Київ. –2006. — № 8. — С.32-39.
4. Бондар Л. Одна з Франкових любовних історій // Парадигма – 2. – Львів, 2004. – С. 135 – 143.
5. Бондар Л. Соціальна інвектива чи загадкова love story? (Цикл “Спомини” зі збірки І. Франка “Із днів журби”) // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнар. наук. конф. – Львів, 1998. – С. 399-404.
6. Бондар Л. Тінь покійної любові: образ Ольги Рошкевич у збірці Івана Франка «Із днів журби» // Дзвін. – 2004. – № 8. – С. 141 – 147.
7. Бондар Л. Три любовні історії Івана Франка. Дрогобич: Коло, 2007. 88 с.
8. Боярська Л. "Сойчине крило" Івана Франка: інтеграція новітніх європейських літературних пошуків / Іван Франко: дух, наука, думка, воля [Текст] - С. 776-786
9. Будний В. В. Порівняльне літературознавство: [підручник] / В. В. Будний, М. М. Ільницький. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 С.
10. Вашків Л. П. Епістолярна літературна критика: становлення, функції в літературному процесі / Л. П. Вашків. – Тернопіль: Поліграфіст, 1998. – 134С.
11. Возняк М. Автобіографічний елемент в оповіданні Франка «На дні». – Львів, 1939. – 38 С.
12. Горак Р. Жінка, яка йшла поруч // Жовтень. – 1980. – № 11.
13. Горак Р. Ілюзії, ім'я яким любов: Документальна повість // Дзвін. – 1996. – № 7.

14. Горак Р. Тричі мені з'являлась любов : Повість-есе. – Київ : Рад. письменник. – 1983. – 151 С.
15. Дей О. Іван Франко і народна творчість. – К.: Держлітвидав України, 1955. – 252 С.
16. Дей О. Іван Франко. Життя і діяльність. – К.: Дніпро, 1981. – 112 С.
17. Денисюк І. «Усе мистецьке є символом...» (Розшифровані і нерозшифровані символи у «Перехресних стежках») // Денисюк І. Невичерпність атома / Упор. та передм. Т. Пастуха. – Львів, 2001.
18. Денисюк І. Любовні історії української белетристики / Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. Львів, 2005. Т. 1: Літературознавчі дослідження. Книга 1. 432 С.
19. Денисюк І. Новаторство Франка-прозаїка / Іван Денисюк // Українське літературознавство. – 2008. – Вип. 70. – С. 138–152.
20. Денисюк І. Про два типи новели у творчості Івана Франка // Невичерпність атома. Львів, 2001. С. 31–38.
21. Денисюк І. Про родово-видові особливості «Сойчиного крила» // Українське літературознавство. – Вип. 3. – Львів, 1968. – С. 98
22. Денисюк І. Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ ст. – Львів: Науково-видавниче товариство «Академічний Експрес», 1999. – 280 С.
23. Денисюк І., Корнійчук В. Подвійне коло таємниць: Нові матеріали до історії «Зів'ялого листя» // Дзвін. – 1990. – № 8.
24. Зарицька Л. Деякі теоретичні питання епістолярного жанру / Л. А. Зарицька // Українське літературознавство: міжвідомчий науковий збірник. – 2010. – № 69. – С. 76–84.

25. Зарицька Л. Жанрово-стильові особливості епістолярію Івана Франка (на матеріалі інтимного листування): дис. канд. філолог. наук: 10.01.01 / Зарицька Л. – Львів: 2011. – 234 С.
26. Зарицька Л. Поетика листів Івана Франка до Ольги Рошкевич у контексті інтимного листування українських письменників / Л. Зарицька // Українське літературознавство. – 2010. – № 72. – С. 59-66.
27. Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ століть. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. – 372 с.
28. Ільків А. Автобіографічний образ Агатангела Кримського крізь призму його епістолярної спадщини / А. В. Ільків // Spheres of culture. – Volume IX. – Lublin, 2014. – С. 65–71.
29. Ільків А. Художня концепція жінки в інтимному епістолярію українських романтиків / А.В. Ільків // Прикарпатський вісник НТШ «Слово». – 2014. – No2 (26). – С. 125–134.
30. Книш. І. Франко і рівноправність жінки. – Вінніпег, 1956. – С. 114.
31. Кобилянська О. Твори в п'яти томах. Том 2, Київ, Державне видавництво художньої літератури, 1962. С. 362 – 400
32. Кодак М. Лірична драма Івана Франка «Зів'яле листя»: поетика пролонгованого дослідження// Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали між нар. наук. конф. – Львів: Світ, 1998. – С. 372 – 380.
33. Корнійчук В. Еволюція естетичної свідомості у ліриці Івана Франка// Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнар. наук. конф. – Львів, 1998. – С. 280-299.

34. Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість / М. Коцюбинська. – Київ : Дух і Літера : Харківська правозахисна група, 2001. – 300 С.
35. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість / М. Х. Коцюбинська. – Київ.: Дух і література, 2009. – 582 С.
36. Кузьменко В. І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років ХХ ст. / В. Кузьменко, М. Кодак // Слово і час. – 1999. – №2. – С. 57 – 60.
37. Лукіянович Д. Листи Ольги Рошкевич до Івана Франка // Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів. – Зб. VI. – 1958. – С.5-48.
38. Ляхова Ж. Історія української епістології: дослідження та видання епістолярної спадщини // Слово і час. – 2006. – № 6. – С. 70– 81.
39. Ляхова Ж. Теоретичні питання дослідження епістолярію українського письменства / Ж. Ляхова // Третій Міжнародний конгрес українців. – Харків, 1996. – Том: Літературознавство. – С. 85–91.
40. Мазоха Г. Відлуння епохи: письменницький епістолярій другої половини ХХ ст.: науково-документальне видання / Г.С. Мазоха. – К.: Міленіум, 2006. – 184 С.
41. Мазоха Г. Жанрово-стильові модифікації українського письменницького епістолярію другої половини ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / Г. С. Мазоха. – К, 2007. – 36 С.
42. Мороз О. Питання теорії літератури в епістолярній спадщині Івана Франка// Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1964. – Зб. 11. – С. 54-66.

43. Морозова Л. Письменницький епістолярій у системі літературних жанрів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.06 - теорія літератури [Електронний ресурс] / Л. І. Морозова. - К., 2007. -24 С.- Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2007/07mlislj.zip>.
44. Морозова Л. Письменницький епістолярій у системі літературних жанрів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Л. І. Морозова. – К., 2006. – 223 С.
45. Огоновський О. Історія літератури руської. – Львів, 1893. – Ч. III. – С. 1044.
46. Павличко С. Виклик стереотипам: нові жіночі голоси в сучасній українській літературі / С. Павличко // Фемінізм. – К. : Основи, 2002. 5.
47. Печарський А. Психоаналітичний аспект української белетристики першої третини ХХ сторіччя: монографія. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 466 С.
48. Рудницький М. Жінка в творчості Франка // Нова хата. – 1926. – Ч. 6.
49. Савицька Л. Мова і стаття // Критика. – 2003. – № 6.
50. Сенік Л. «Зів'яле листя» Івана Франка в контексті модернізму// Франкознавчі студії. – Дрогобич: Вимір, 2001. – Вип. 1. – С.42 – 54.
51. Сенік Л. Філософські мотиви «Зів'ялого листя» Івана Франка// Укр. літературознавство. – 1988. – Вип. 50. – С. 18-24.
52. Сохацький Б. Доля жінки в інтерпретації Івана Франка // Українське літературознавство. – Львів, 1984. – Вип. 42.
53. Тихолоз Б. «Цілий чоловік» в етико-антропологічній концепції Івана Франка // Слово і час. – 1999. – № 2.

54. Тихолоз Б. Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії. Студії. — Львів, ЛНУ ім. Івана Франка. — 2005. — 180 С.
55. Тихолоз Б. Філософська лірика Івана Франка (траєкторія художньо-світоглядної еволюції)// Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців: Літературознавство. — Чернівці: Рута, 2003. — Кн.. 2. — С. 146.
56. Тихолоз Б. Четверта струна Франкової ліри (філософська лірика в координатах світоглядної еволюції)// Слово і Час. — 2003. — №8. — С. 32 — 44.
57. Франко — не Каменярь. — Мельборн : Ун-т ім. Монаша, 1996. — 153 С.
58. Франко І. «Жіноча неволя в руських піснях народних» // Зібр. творів: У 50 т. — Київ: Наукова думка. — 1986. — Т. 26. — С.205-210
59. Франко І. «Сойчине крило» // Зібр. творів: У 50 т. — Київ: Наукова думка. —1986. — Т. 22. — С.53-94
60. Франко І. Дещо про себе самого // Франко І. Літературно-критичні статті. — К.: Держлітвидав, 1950. — С. 216.
61. Франко І. Задачі і метод історії літератури //Зібр. творів: У 50 т. — Київ: Наукова думка. —1986. — Т. 41. — С.7-16
62. Франко І. Листи 1874-1885 // Зібр. творів: У 50 т. — Київ: Наукова думка. — 1986. — Т. 48. — 723 С.
63. Франко І. Листи 1886 — 1894 // Зібр. творів: У 50 т. — Київ: Наукова думка. —1986. — Т. 49. — 810 С.
64. Франко І. Статті і матеріали. — Львів, 1960. — Вип. 7. — 352 С.
65. Франко І.Я. Зібрання творів у 50-и томах. — К.: Наукова думка, 1976 р., т. 2, С. 144 — 145.

- 66.Чопик Р. Б. Ессе Ното: Добра звістка від Івана Франка / Р. Б. Чопик. – Львів: Львівське відділення Інституту літератури НАН України, 2002. – С. 232.
- 67.Щурат В. Др. Іван Франко// Франкознавчі студії/ Ред. Кол. Є. Пшеничний (голов. ред.), А. Войтюк, В. Винницький та ін. – Дрогобич: Вимір, 2001. – Випуск перший. – 256 с. – С. 173-180.
- 68.Кравченко У. Истинный друг и учитель/ Иван Франко в воспоминаниях современников. – М., 1966. – 448 С.
- 69.Миллер Т. Античные теории эпистолярного стиля // Античная эпистолография. – Москва: Наука, 1967. – С. 5–25.
- 70.Skwarczynska S. Teoria listu / S. Skwarczynska. – Lwow, 1937. – 373 р.